

บทที่ 2

ฐานะสตรีไทยก่อนสมัยสร้างชาติ

การศึกษาในบทนี้จะแบ่งการอธิบายออกเป็น 3 หัวข้อใหญ่คือ หนึ่ง ฐานะของสตรีไทยหลังสนธิสัญญาเบาริง สองกล่าวถึงบทบาทของสตรีในยุคแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จะให้ภาพกระแสความคิดเกี่ยวกับฐานะและบทบาทของสตรีไทยที่ปรากฏในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยกระแสความคิดหลักในทางสังคมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน กับการแสดงความคิดเห็นเรื่อง ความก้าวหน้าที่ยิ่งปรากฏในสังคมไทย อันเป็นผลจากการรับรู้วัฒนธรรมตะวันตก และการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย ส่วนหัวข้อสุดท้าย จะกล่าวถึงตัวอย่างการผสมผสานของแนวความคิดสองกระแสที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยในรูปแบบการจัดตั้งสมาคมสตรีไทยขึ้น

ฐานะของสตรีไทยหลังสนธิสัญญาเบาริง

นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาในสังคมไทย เกิดกระบวนการที่ประเทศไทยให้ทันสมัยท่ามกลางพลังกดดันทางการเมืองและในกรอบมาตรฐานทางศีลธรรม ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องมาในทุกด้าน และต่อกลุ่มบุคคลทุกกลุ่มแม้จะมากน้อยต่างกัน รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อสตรีเปลี่ยนแปลงไป ในสังคมจารีตนั้นคาดหวังให้สตรีมีบทบาทและฐานะในการเป็นเมียและแม่ ซึ่งนอกจากจะต้องปรนนิบัติรับใช้ผู้ชายแล้ว ยังมีภาระหน้าที่ที่สำคัญยิ่งคือ การผลิตลูกเพื่อเป็นแรงงานให้แก่ครอบครัวและรัฐ เนื่องจากการเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่นั้น เน้นความสำคัญที่แรงงานชาย (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2534: 3-4)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สังคมไทยเข้าสู่สมัยปฏิรูปประเทศไทยให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ทรงวางรากฐานของการนำประเทศไทยให้ทันสมัย

เอาไว้หลายอย่าง เช่น ทรงเปลี่ยนระบบบริหารประเทศแบบศักดินาไทยโบราณให้เป็นระบบกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ แบบตะวันตก ทรงสร้างระบบการสื่อสาร คมนาคม ตลอดจนส่งพระราชโอรสและนักเรียนไทยไปศึกษาเล่าเรียน วิชาการจากฝรั่งเศสตะวันตก หลายสาขา ทั้งด้านการช่าง ด้านบริหาร การปกครอง กฎหมาย จากการพัฒนาประเทศในรูปแบบนี้ เป็นผลให้เกิดการขยายตัวของระบบบริหารแบบข้าราชการสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของกรุงเทพ ทั้งในด้านการศึกษา รูปแบบธุรกิจ การปรับปรุงอาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง การแต่งกาย จนทำให้เกิดวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า "วัฒนธรรมแบบเมือง" อันหมายถึง ความเป็นอยู่ ความนึกคิด และความเชื่ออันเป็นลักษณะเฉพาะของผู้ที่อยู่อาศัยในตัวเมือง ชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกดำเนินวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมแบบใหม่อย่างเห็นได้ชัด ในแง่ของความนึกคิดตามแบบวัฒนธรรมเมืองนั้น บุคคลเหล่านี้ได้รับอิทธิพลของแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าของสังคม (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2527 : 19-20) ซึ่งได้แก่ความเชื่อที่ว่า การที่การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสังคม จะนำประเทศไปสู่ความ "ศิวิไลซ์" ทัดเทียมนานาอารยประเทศ นำสังเกตว่า แนวคิดนี้มีได้เป็น เรื่องของการเอาอย่างตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะของความเป็นไทย แต่ที่จริงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ราบรื่นเกิดขึ้นในประเด็นที่สามารถผสมผสานเข้ากับความเป็นไทย หรืออย่างน้อยที่สุด ไม่ขัดกับรากฐานที่สำคัญของสังคมไทย

จากวัฒนธรรมเมืองและแนวคิดเรื่องความก้าวหน้า ก่อให้เกิดกระแสของการเปลี่ยนแปลงค่านิยม และบทบาทฐานะสตรีเกิดขึ้นท่ามกลางกระบวนการทำให้เป็นตะวันตก ปัญญาชนสมัยปฏิรูปประเทศได้ให้คำจำกัดความใหม่แก่บทบาทของสตรีในบ้าน เพื่อให้เป็นผลดีต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ และจากวิถีชีวิตบางประการที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นผลให้สตรีโดยเฉพาะสตรีชั้นสูงและชั้นกลาง ถูกคาดหวังให้ปรับภาระในบ้านให้สอดคล้องไปด้วย นำสังเกตว่า ความคาดหวังใหม่ของสังคมต่อบทบาทของสตรี ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะขอบเขตของงานในบ้าน คือ การเป็นเมีย แม่ และแม่เรือน ที่มีคุณภาพ สตรีเปลี่ยนแปลงฐานะ เป็นเพื่อนคู่คิดของผู้ชาย (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2534:8-9)

ข้อสังเกต ในสังคมจารีตของไทยโดยทั่วไปแล้วสตรีมิได้มีบทบาทร่วมอยู่ในวงสนทนา ในการต้อนรับแขกที่ไม่สนิทสนมโดยเฉพาะแขกผู้ชาย หากมีหน้าที่ในการดูแลบ้านหรือจัดอาหารรับรอง ในสังคมสยามใหม่เริ่มมีการคาดหวังจากปัญญาชนของสังคมให้สตรีชั้นสูงและชั้นกลางมีบทบาทในการสนทนาต้อนรับแขก เพราะบทบาทด้านนี้ของสตรีไทยเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของความมี "อารยะ" (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2534 : 7) ของบิดาหรือสามีที่ยินยอมให้บุตร หรือภรรยาของตนมีบทบาทด้านนี้ สำหรับการศึกษาระบบโรงเรียนของสตรี อาจกล่าวได้ว่านับแต่สมัยปฏิรูปประเทศเป็นต้นมาผู้นำการศึกษาและปัญญาชนหลายฝ่ายเห็นควรส่งเสริมการศึกษาสำหรับสตรีเพื่อให้มีคุณสมบัติที่จะสามารถตอบสนองความคาดหวังใหม่ได้ ทว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษาสำหรับสตรีจึงมิใช่เพื่อให้สตรีแข่งขันกับผู้ชายในงานอาชีพ แต่เพื่อผลิตแม่และเมียที่มีคุณภาพ การจัดการศึกษาสำหรับสตรีจึงมิได้มุ่งความสำคัญที่ความรู้ทางวิชาการแต่อย่างใด หากมุ่งที่จะทำให้งานบ้านเรือนของสตรีมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ผลการจัดการศึกษาสำหรับสตรี ได้รับการขยายตัวมากขึ้น ทำให้เกิดสตรีชนชั้นใหม่ คือ ชนชั้นกลางที่ผ่านการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และเห็นความสำคัญของการได้ประกอบอาชีพตามแผนทางการศึกษาของตน สตรีเริ่มงานอาชีพนอกเหนือไปจากหน้าที่ภายในครัวเรือน อาชีพที่เปิดโอกาสให้สตรีในระยะแรก ๆ ได้แก่ อาชีพครูและพยาบาล จนกระทั่งพ.ศ. ๒๕๓๐ จึงมีการรับนิสิตสตรีเข้าศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีต่อมาสตรีคนแรกได้รับอนุญาตให้เข้าศึกษาในโรงเรียนกฎหมาย ตั้งแต่นั้นมาสตรีจึงเริ่มมีโอกาสนในการประกอบวิชาชีพในสาขาวิชาต่าง ๆ มากขึ้น การที่สตรีมีโอกาสนในการศึกษามากขึ้น ทำให้สตรีสามารถมีบทบาทในด้านอื่นเพิ่มขึ้น รวมทั้งการยอมรับจากสังคมก็ดูจะดีขึ้นเช่นกัน ขณะเดียวกันการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สตรีกลุ่มหนึ่งแม้จะเป็นส่วนน้อยก็ตามตระหนักถึงความเป็นรองทางสถานภาพของเพศตนและเริ่มเรียกร้องสิทธิสตรี ที่เห็นได้ชัดคือกลุ่มนักหนังสือพิมพ์สตรี นับเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการเพื่อสิทธิสตรีที่มีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2527:24)

บทบาทของสตรีในยุค เริ่มต้นของการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นับเป็นการ เริ่มต้นศักราชใหม่ของระบอบประชาธิปไตย สังกมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม หรือม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงฐานะของสตรี โดยเฉพาะทางการ เมืองและการศึกษา รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อฐานะและบทบาทของสตรีก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย อย่างไรก็ตามก็ถือจากกล่าวได้ว่า ความคาดหวังของสังคมต่อ ฐานะและบทบาทของสตรีได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดสองกระแส ที่ปรากฏอย่างต่อเนื่อง ในสังคมไทยจนถึงช่วง เวลาดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยกระแสความคาดหวังต่อฐานะและ บทบาทของสตรี ที่ต้องการ เน้นให้สตรีมีฐานะและบทบาทในการเป็นแม่และเมีย กับกระแส ความคิด เกี่ยวกับสิทธิสตรีที่ เริ่มมีสตรีที่มีการศึกษาบางส่วนให้ความสำคัญ

ดังนั้น ในส่วนนี้จะวิเคราะห์ เกี่ยวกับกระแสความตื่นตัวเสียก่อน และในส่วน ท้ายจะวิเคราะห์ เกี่ยวกับกระแสความคิดหลักเกี่ยวกับบทบาทแม่และเมียในช่วงเวลานี้

1. กระแสความตื่นตัว เกี่ยวกับสิทธิสตรีในยุค เริ่มต้นของประชาธิปไตย

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบ ประชาธิปไตย นามานซึ่งบรรยาการแห่งการเรียกร้องเสรีภาพทางสังคม การเมือง โดยเฉพาะการทวิความเข้มขันของการ เรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศในกลุ่มสตรีที่ได้รับ การศึกษามากขึ้น อีกทั้งการตื่นตัวของสตรีไทยในยุคนี้ยังเป็นผลมาจากนโยบายหลัก 6 ประการ ที่คณะราษฎรประกาศเป็นแนวทางในการบริหารประเทศ ในหลักข้อที่ 4 ว่า "จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน" ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้ กำหนดให้รัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ของการปกครองระบอบใหม่ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ มีผลทำให้ชายและสตรีมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกันทางนิติบัญญัติ มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง และลงสมัครรับเลือกตั้งได้

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นมีส่วนสำคัญ ทำให้สตรีกลุ่มหนึ่งที่มีการศึกษาในยุคนี้ เกิดการตื่นตัว หมายถึง การตื่นตัวทางความคิดในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค

การออกมามีบทบาททางสังคมและการมีส่วนร่วมทางการเมือง หรือในเรื่องงานอาชีพสตรียุคใหม่ก้าวเข้าสู่อาชีพที่เป็นของผู้ชาย เช่น แพทย์ ทนายความ นักเขียน เป็นต้น
 จดหมายร้องทุกข์ของนางพยาบาลโรคจิตต์ เป็นตัวอย่างของสตรีชนชั้นกลางที่เริ่มต้นตัวงานการ เรียกร้องความเสมอภาคและการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงโดยอ้างถึงกระแสสิทธิเสรีภาพในสมัยประชาธิปไตย ดังความตอนหนึ่งว่า

นางพยาบาลในโรงพยาบาลโรคจิตต์นี้ถ้าหากว่าได้เกิดเจ็บป่วยขึ้นมาได้รับการพยาบาลรักษาหรืออยู่ในความดูแลของแพทย์ชายที่มีประจำอยู่ในโรงพยาบาลนี้เลย ... ถ้าหากแพทย์ผู้นั้นไปทำการรักษาพยาบาลและคอยไปตรวจตราดูอาการเสมอ แพทย์ผู้นั้นก็ถูกกล่าวหาว่าแพทย์ผู้นั้นรักกับนางพยาบาลผู้ป่วยบ้าง หรือมิฉะนั้นก็มีเสียงคุลั้มาว่านั่นเขาเป็นเมียแกหรือ ...

ประจวบกับสมัยนี้เป็นสมัยเสรีภาพ ทุกคนมีสิทธิเสมอกัน พวกดิฉันจึงสุดที่จะทนรับอำนาจอันนี้ได้ต่อไป จึงได้เขียนจดหมายมายังท่านบรรณาธิการให้ช่วยลงให้ เพื่อทางราชการจะได้วินิจฉัยและขจัดความทุกข์ร้อนของเหล่าพวกดิฉันให้เหือดหายไปได้อย่าง

(กรรมกร, 18 กุมภาพันธ์ 2475)

บทบาทของสตรีหัวก้าวหน้า: การต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี

ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสตรีและการเคลื่อนไหวของสตรีเริ่มชัดเจนขึ้นสตรีที่มีการศึกษาบางส่วนเริ่มมองเห็นปัญหาการเอาเปรียบสตรียากจนในโรงงาน ควบคู่ไปกับปัญหาค่าสตรีของระบบชายเป็นใหญ่ การริเริ่มที่จะจัดตั้งสมาคมกรรมกรสตรีเพื่อช่วยเหลือกรรมกรสตรีนั้น เป็นการพัฒนาการที่นำสนใจของขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีในสมัยนั้น (ศิริพร สะโรครบาเน็ค, 2526 : 35) ได้มีการใช้หนังสือพิมพ์เป็นช่องทางที่จะแสดงความคิดเห็นและเรียกร้องให้มีการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากดูเหมือนว่าการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีจะจำกัดอยู่ในหมู่สตรีชั้นกลางในเมืองและสตรีที่

มีการศึกษา นักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีที่เป็นคนชั้นกลาง จึงมีรอกาสแสดงความคิดเห็นได้มากกว่า และเขียนเรื่องต่างๆและสื่อความคิดของเธอไปยังสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร เป็นต้น รวมทั้งมีการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งองค์กรขึ้นอย่างเป็นทางการ

หนังสือพิมพ์หญิงไทยเป็นหนังสือพิมพ์รายวันของสตรีไทย ถือกำเนิดขึ้นในช่วงเดือนสิงหาคม ปี พ.ศ.2475 มีนางทรัพย์ อังกินันท์ เป็นเจ้าของ และนางนิเวศน์ธิดาล (อนงค์ อมาตยกุล) เป็นบรรณาธิการในระยะแรก ต่อมาในช่วงประมาณเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2475 ได้เปลี่ยนบรรณาธิการเป็นน.ส.นวลฉวี เทพวัลย์

จุดประสงค์ของหนังสือพิมพ์หญิงไทย เป็นหนังสือพิมพ์รายวันเพื่อมุ่งเป็นปากเสียงให้สตรีโดยไม่เลือกชั้นและวรรณะ และมีจุดมุ่งหมายในทางการเมืองโดยตระหนักว่าสตรีทุกคนก็พอที่จะเข้าใจทางการเมืองได้ไม่น้อยถ้าการเมืองเป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับสตรี โดยเฉพาะหลังการเปลี่ยนแปลงบรรณาธิการเป็น นวลฉวี เทพวัลย์ หนังสือพิมพ์หญิงไทย ก็มุ่งเป้าหมายไปในเรื่องการเสนอวิเคราะห์ข่าวการเมืองมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สตรีสนใจงานกิจการบ้านเมืองนอกเหนือจากเรื่องการบ้าน บทบรรณาธิการที่แหลมคมและไม่เกรงกลัวใคร ทำให้หนังสือพิมพ์ต้องถูกปิดเป็นเวลา 1 สัปดาห์ (ธนวัต ฟ้าจีน, 2533 : 17)

กล่าวได้ว่า หนังสือพิมพ์หญิงไทยได้มีการเรียกร้องสิทธิสตรีเข้มข้นขึ้น เป้าหมายของการเรียกร้องได้ประกาศไว้อย่างเด่นชัดในบทความเรื่อง "ความเจริญของชาติ" ของนวลฉวี มีสาระสำคัญว่า

... จุดประสงค์ของข้าพเจ้าอยู่ที่ความอิสระภาพและเสรีภาพของสตรีซึ่งน่าจะได้รับความคุ้มครองหรือเสมอภาคเสมอหน้ายิ่งกว่านี้ เนื่องจากสตรีเป็นหน่วยหนึ่งซึ่งคอยปรับปรุงความเจริญให้แก่ชาติเช่นเดียวกับชาย ดังนั้นสตรีก็มีสิทธิเสมอกับชาย อิสระภาพ และเสรีภาพของสตรีได้รับความคุ้มครองหรือความเสมอภาคเท่าเทียมชาย การยอมให้สตรีมีสิทธิเสมอกับชายนับว่าเป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญของชาติ

(หญิงไทย, 27 สิงหาคม 2475)

นอกจากนี้สิ่งที่สะท้อนว่า หญิงไทย คำนึงถึงผลประโยชน์ของสตรีส่วนใหญ่นั้น เป็นสตรีชนชั้นแรงงาน คือ การพยายามที่จะเป็นปากเสียงให้กรรมกรสตรีที่ไม่ได้รับความ เป็นธรรมในเรื่องสภาพการทำงาน ค่าจ้าง ทั้งยังมีนโยบายที่จะจัดตั้งกลุ่มองค์กรสตรี ขึ้นด้วย (หญิงไทย, 2 พฤศจิกายน 2475)

ในการเรียกร้องสิทธิสตรี ประเด็นข้อเรียกร้องของหญิงไทยนั้นมีเรื่องสำคัญ หลัก ๆ ก็คือ การเรียกร้องให้แก้ไขกฎหมายฟัวเดียวเมียเดียว สิทธิในการรับ เลือกตั้ง และการเรียกร้องเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร

การเรียกร้องสิทธิสตรีกับกฎหมายครอบครัว

การเรียกร้องให้ออกกฎหมายฟัวเดียวเมียเดียว และเปลี่ยนแปลงวิธีการแบ่ง สินสมรสของสตรีไทย ได้เริ่มมีการเรียกร้องอย่างเป็นทางการให้มีการแก้ไขกฎหมาย ครอบครัวเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2475 เนื่องจากสถานะทางกฎหมายของสตรีไทย ตอนข้างต่ำ ตามกฎหมายลักษณะฟัวเมีย สตรีมีฐานะเป็นทรัพย์สินของบิดา มารดา และสามี ผู้ชายมีเมียได้หลายหลายคนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย สตรีไทยสมัยนั้นจึงเรียกร้อง ให้มีการออกกฎหมายฟัวเดียวเมียเดียว พวกเขาเห็นว่า ระบบชายมีเมียหลายคนทำให้เกิดปัญหาสังคมหลายอย่าง เช่น ทำให้ภรรยาเดิมถูกทอดทิ้ง เกิดความสับสนทางการเงิน การปล่อยปละละเลยเลี้ยงดูลูก และที่สำคัญคือเพิ่มจำนวนโรสเกณีเด็กมากขึ้น (ชนวนดี ทำจีน, 2533 : 15) การเรียกร้องได้ดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง แต่ข้อเรียกร้องมีการพัฒนาเป็นเรื่องการแก้ไขกฎหมายฟัวเมียให้ดำเนินรอยเป็น ไปแบบอย่างอารยประเทศที่เจริญแล้ว และพยายามชี้ให้เห็นว่าความเสมอภาคของหญิง กับชายเป็นเครื่องหมายสำคัญแห่งความเจริญของชาติ ดังนั้นเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่ง ชาติควรรวมกฎหมายจำกัดสิทธิชายชาวสยามให้มีภรรยาได้เพียง 1 คน หญิงไทย ได้ วิจารณ์ระบบกฎหมายสมัยนั้นว่า

... การแก้ไขกฎหมายลักษณะฟัวเมียให้ดำเนินรอยเป็นไปแบบ อย่างอารยประเทศที่เจริญซึ่งมีตัวอย่างอันหมดจดงดงาม มาแล้วนั้น ซึ่งถ้าจะเทียบเคียงกฎหมายลักษณะฟัวเมียของสยาม

ในกาลปัจจุบันนี้ยังนับว่าห่างไกลกันอยู่มาก ในการที่กฎหมาย
ลักษณะฝ่าฝืนของไทย ให้ความอิสระภาพคุ้มครองฝ่ายหญิง
น้อยไปนัก ตามธรรมเนียมค่านานาชาติที่รุ่งเรืองแล้วนั้น เขามี
ข้อกฎหมายโดยลักษณะหนึ่ง ซึ่งห้ามไว้โดยเด็ดขาดว่ามีให้
ชายมีภรรยาได้หลายคนเช่นไทยเราเลย แม้ในหมวด
แก้ไขยกเว้นด้วยประการอื่น ๆ กฎหมายก็ได้ให้สิทธิ์อิสระภาพ
แก่ฝ่ายหญิงไม่ให้น้อยหน้าฝ่ายชายแต่สถานหนึ่งสถานใด

เหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงอ้างว่าในการที่เปลี่ยนลักษณะการปกครอง
โดยหมายของสยามผู้แทนราษฎร เป็นผู้ควบคุมกิจการทั้งปวง คงจะ
เป็นภาระระมัดระวังต่อการแก้ไขกฎหมายลักษณะฝ่าฝืน ซึ่งบางประการ
ที่ยังแตกต่างล้ำสมัยอยู่มากนั้นได้เป็นไป ๗ รอยเดียวกับกฎหมายลักษณะ
ฝ่าฝืนของนานาชาติที่รุ่งเรืองแล้วนั้นเป็นแน่เพียง
(หญิงไทย, 29 สิงหาคม 2475)

นอกจากนี้ หญิงไทย ยังได้เรียกร้องให้ตระหนักถึงการพิจารณาการแก้ไข
กฎหมายฝ่าฝืน โดยเฉพาะสิทธิในครอบครัวของสตรี เพื่อยกฐานะของสตรีให้ดีขึ้น โดย
กล่าวว่า

สิทธิในครอบครัวอีกอย่างหนึ่งซึ่งควรจะคิดถึงให้มาก ไม่เห็น
ยุติธรรมอยู่ที่ตรงไหน ในการที่หญิงมีสามีได้คนเดียวแต่ชายมี
ภรรยาได้หลายคนในคราวเดียว ที่ดิฉันพูดเช่นนี้ ไม่ใช่จะส่งเสริม
ให้หญิงมีสามีได้หลายคน แต่เป็นการส่งเสริมให้ชายมีภรรยาคน
เดียวต่างหาก ปัญหาอื่นใดไม่สำคัญเท่าปัญหาครอบครัว ประเทศจะ
เป็นสุขได้ก็เพราะส่วนมากแห่งหน่วยของชาติถึงพร้อมแล้วซึ่งความ
สุขภาพสุขภาพ ออกสงสัยอยู่มากมายว่า ทาไมท่านที่ทรงไว้ซึ่ง
อำนาจนิติบัญญัติ จึงไม่ร่างกฎหมายบทนี้ขึ้นไว้ในพระราชบัญญัติ
ประเด็นสำคัญในข้อนี้มีมันไม่ใช่ว่าอยู่ที่ผู้ชายควรตั้งฮาเริ่มหรือไม่ แต่

มันอยู่ที่ความสงบสุขของภรรยาต่างหาก ท่านผู้อ่านท่านจะนึกอย่างไร
บ้างในเมื่อ ฝ่ายหนึ่งถึงพร้อมไปด้วยความสุขความสมบูรณ์ในทาง
ตัณหาราคะ อันจะนำมาซึ่งความเสื่อมความหายนะให้แก่ประเทศ
และอีกฝ่ายหนึ่งต้องหม่นหมองทุกเช้า
(หญิงไทย, 2 พฤศจิกายน 2475)

ในปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้เร่งรัดให้คณะกรรมการร่างกฎหมายพิจารณาร่าง
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 5 ลักษณะครบครันว่าด้วยเรื่องชายมีภริยาจ
ตะเบียนได้แต่คนเดียว ในคณะกรรมการร่างพิจารณากฎหมายฉบับนี้สตรีได้รับการหวัด
เสียให้เข้าร่วมเป็นกรรมการ 1 ท่าน คือ คุณแรม บุญประสพ ซึ่งดำรง
ตำแหน่งเป็นกรรมการและเลขานุการในคณะกรรมการชุดดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง
การยอมรับถึงความคิดเห็นจากฝ่ายสตรีด้วย

ในปี พ.ศ. 2478 ก็มีการออกประกาศกฎหมายชั่วคราวเมียเดียวขึ้นใน
ประเทศไทยเพื่อให้เกิดความแน่นอนอารยประเทศ แต่กฎหมายนี้ไม่ได้ช่วยแก้ความสัมพันธ์
ระหว่างสตรีและชายให้เสมอภาคกันตามความคาดหวังของสตรียุคนั้น เพราะในระบบชาย
เป็นใหญ่แบบเดิมนั้น ชายยังสามารถสะสมผู้หญิงไว้ได้ เหมือนเช่นเดิมโดยการมีภรรยา
น้อยลับ ๆ และระบบโสเภณีกลับเติบโตมากยิ่งขึ้น สตรีส่วนหนึ่งในระยะนั้นได้ตระหนักว่า
กฎหมายชั่วคราวเมียเดียวไม่สามารถจะแก้ปัญหาความเมียของชายได้ และเสนอให้มีการกระตุ้น
จิตสำนึกของสตรีด้วยกันเอง โดยเฉพาะสตรีชั้นกลางที่สามารถจะดูแลพึ่งตนเองทาง
เศรษฐกิจได้

สิทธิในการรับเลือกตั้ง

รัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรกของไทย ประกาศใช้วันที่ 10 ธันวาคม 2475 และ
กฎหมายเลือกตั้งฉบับแรก ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2476 มีผลให้ชายและหญิงได้รับสิทธิ
เลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งเท่าเทียมกัน แม้ขณะนั้นกฎและระเบียบบางข้อยังจำกัดสิทธิ
ทางการเมืองการปกครอง แต่โดยหลักใหญ่บางประการถือว่าชายและหญิงในฐานะ เป็นพล
เมืองมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกัน แม้แต่ในยุโรปและอเมริกาเองยังพบอุปสรรคและ

ปัญหาของการเรียกร้องสิทธิเลือกตั้ง ดังเช่นสตรีฝรั่งเศสเพิ่งจะได้สิทธิเลือกตั้งเท่าเทียมชายเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองช้ากว่าสตรีไทย 11 ปีทีเดียว ในอังกฤษ เอมลีนแพงค์ฮอร์สต์ ผู้นำคนหนึ่งในขบวนการสตรีเรียกร้องสิทธิเลือกตั้ง ถูกจับกุมพร้อมด้วยสตรีอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนร้อยในระหว่างการเรียกร้องสิทธิ (ส. หาดูตระกูล, 2528 : 6) เป็นต้น การให้สิทธิเลือกตั้งแก่สตรีไทยดังกล่าวเป็นที่ชื่นชมยินดีแก่สตรีที่มีการศึกษา ดังที่ หญิงไทย ได้เขียนในบทความเรื่อง "หญิงมีสิทธิเป็นผู้แทนได้" ว่า

...ตามร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกผู้แทนราษฎรนั้น
ในมาตราหนึ่งแห่งบรรดามาตราที่ว่าสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทน
ตำบล กับอีกมาตราหนึ่งว่าด้วยผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนนั้น
เราได้คำถามจากสุภาพสตรีผู้ใฝ่ใจในร่างพระราชบัญญัตินี้หลาย
ท่านว่าหญิงจะมีสิทธิเป็นผู้แทนราษฎรและออกเสียงได้ไหม?

บัดนี้เป็นที่แน่นอนกันแล้วว่า "สิทธิแห่งการออกเสียงก็ดี,
การสมัครเป็นผู้แทนราษฎรก็ดี หญิงมีสิทธิเท่ากับชาย"

ตามความเข้าใจของเราหญิงจะต้องมีอายุ มีความเป็นไป
ทุกอย่างดังร่างพระราชบัญญัตินั้นเหมือนชาย ดังนี้แล้วความกลาง
แคลงใจดังท่านหญิงที่ถามมานั้นก็เบาอันหายไ้

และนี่คือสิทธิที่หญิงไทยได้รับ ! (หญิงไทย, 15 สิงหาคม 2475)

และนอกจากนี้สตรียังได้มีโอกาสดำเนินการแก้ไข
ปัญหาเสนอข้อคิดเห็นต่อรัฐบาลดำเนินการแก้ไข ดังที่ปรากฏว่า น.ส.อนงค์ บุนนาค
ได้ออกมาโจมตีการคอร์รัปชันในการเลือกตั้งโดยทบทวนสื่อเสนอความคิดเห็นต่อเรื่อง
การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เรียกร้องให้รัฐบาลจัดการป้องกันผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทน-
ราษฎรจังหวัดธนบุรี ให้อำนาจเงินชักชวนให้ผู้แทนตามลาล้างบัตรหวัดคน โดยกล่าวว่า

ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดสั่งเจ้าหน้าที่ในทางราชการว่า เมื่อผู้แทน
ตำบลคนใดมาลงบัตรหวัด ขอให้นายอำเภอตำบลคนนั้นปฏิบัติ

เสียก่อนว่าจะไม่เห็นแก่สินจ้างใด ๆ ทั้งสิ้น จะตั้งใจลงบัตรหวัด
 าให้คนที่เขาเห็นมีประโยชน์แก่ชาติของเราจริง ๆ ต้องซื้อตรงต่อชาติอัน
 เป็นที่รักของเราเสมอ เมื่อได้กล่าวคำปฏิญาณแล้วจึงหวัดได้ การที่ผู้
 สมัครผู้แทนราษฎรประพตติเช่นนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้าได้เป็นผู้แทน
 ราษฎรแล้ว คงนำความยุ่งยากมาให้รัฐบาลแน่แท้...

(หจข., (2) สร. 0201.35.1/1 "ผู้มีชื่อให้ความเห็นและเรื่องเกี่ยว
 ด้วยการเลือกตั้งและพระราชบัญญัติเลือกตั้ง" (20 มีนาคม พ.ศ.2475-7
 กันยายน พ.ศ. 2475) ปีก 7 ใน 7 ปีก)

บทบาททางการเมืองของสตรี

เมื่อสตรีได้รับสิทธิทางการเมืองที่จะเข้าสมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้งสิทธิการลง
 คะแนนเสียงเลือกตั้งทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น สิ่งนี้มีผลอย่างมากที่ทำให้สตรีไทยกล้า
 ตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งเช่นเดียวกับชาย แม้ว่าในช่วงปี พ.ศ.2475-2480ไม่ปรากฏ
 ว่ามีสตรีเข้ามามีบทบาททางการเมืองระดับชาติ แต่ในระดับท้องถิ่นกับปรากฏกระแส
 การตื่นตัวของสตรีทางการเมืองอย่างเด่นชัด

บทบาทในระดับท้องถิ่น

การปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทยเริ่มต้นในรูปของสุขาภิบาลในสมัยรัชกาล
 ที่ 5 ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 มีกฎหมายจัดตั้งองค์กรปกครองท้องถิ่นหลาย
 รูปแบบ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะบทบาทของสตรีในองค์กรบริหารส่วนจังหวัดเรียกว่า
 "สมาชิกสภาจังหวัด" และในระดับเทศบาล เรียกว่า "สมาชิกสภาเทศบาล" ที่ประชาชน
 ในท้องถิ่นได้เลือกเข้ามาเป็นตัวแทนทำหน้าที่กำหนดนโยบายหรือออกระเบียบในการปกครอง
 ท้องถิ่นตลอดจนควบคุมการบริหารงานในแต่ละระดับ กล่าวคือ

บทบาทสมาชิกสภาจังหวัด ในปี พ.ศ.2476 ตามพระราชบัญญัติจัดระ
 เบียบเทศบาล พ.ศ.2476 ประกาศใช้วันที่ 24 เมษายน 2477 ได้กำหนดให้มีสภาจังหวัด
 ขึ้นพร้อมกับเทศบาลในระยะแรกฐานะไม่เป็นนิติบุคคล เป็นเพียงองค์กรตัวแทนของประชา
 ชนทำหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือแนะนำแก่กรรมการจังหวัด คุณสมบัติของสมาชิกสภาจังหวัด

ทางราชการได้กำหนดไว้ว่าต้องเป็นผู้ที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้เข้าใจการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ มีคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้ง มีความประพฤติดีเป็นที่พอใจ และเลื่อนมาสานการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ

การเข้าสู่ตำแหน่ง ในระยะแรกสมาชิกจังหวัดมี 2 ประเภท คือ การแต่งตั้ง และจากการเลือกตั้งได้ปรากฏว่าในปี พ.ศ.2477 มีสตรีได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิกสภาจังหวัดหลายคนตามระเบียบแห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ.2476 แต่เป็นจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับชาย ดังเช่นที่ปรากฏรายนามในหน้าหนังสือพิมพ์ยุคนั้นดังต่อไปนี้จังหวัดสุพรรณ นางน้อย กลิ่นบุปผา, จังหวัดชลบุรี นางศิลา สุนทรสุข, จังหวัดนครศรีธรรมราช นางสุนน สุขการ, จังหวัดปราจีนบุรี คุณหญิงส้มแข่ อุทัยทิศพิทักษ์ จังหวัดสระบุรี นางอุดม แซ่ตู้ เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในองค์กรระดับจังหวัดเป็นเพียงส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับชาย ด้านบทบาทในองค์กรระดับจังหวัดสตรีได้เข้ามามีส่วนร่วมทำหน้าที่ตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติ แม้มิได้อยู่ในตำแหน่งผู้นำสูงสุดขององค์กรระดับนี้ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทและสถานภาพของตนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาของสตรี เด็ก และคนชรา เป็นต้น

บทบาทสมาชิกสภาเทศบาล พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลพ.ศ.2476 เป็นกฎหมายฉบับแรกที่วางรากฐานการกระจายอำนาจการปกครองให้แก่ท้องถิ่นรูปเทศบาล และเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาบริหารท้องถิ่นที่ขยายขอบเขตอำนาจหน้าที่ของเทศบาลกว้างขวางกว่าสุขาภิบาล เพราะต้องการให้ราษฎรมีสิทธิโดยตรงในการเลือกตั้งผู้แทนของตนให้มีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นตน ซึ่งจัดเป็น 3 ระดับ คือ เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร

คุณสมบัติของผู้สมัคร จะต้องมิใช่มีลาเนาหรือเป็นเจ้าของที่ดินหรือเกิดในตำบลนั้น ๆ และจะสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลได้แต่เฉพาะตำบลเดียว ในด้านบทบาทหน้าที่ของผู้แทนตำบลมี 2 กรณี คือ ระดับรัฐ และระดับสามัญชน (ไทยเขมรรวมข่าว, 20

พฤษภาคม 2476) ในระดับรัฐ คือ ไปลงคะแนนเลือกผู้แทนราษฎรเพื่อเป็นตัวแทนของ
 ปวงชนที่จะนำไปทำหน้าที่ในสภาแล้วก็ได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่อื่นอีกไม่
 สามัญชน ผู้แทนตำบลเป็นตัวแทนเป็นหัวหน้าราษฎรในตำบลนั้นเพื่อช่วยเหลือราษฎร
 เป็นปากเป็นเสียงแทนราษฎร ให้ได้รับสิทธิตามควรอันไม่ขัดกฏหมายหรือศีลธรรม อยู่ใน
 ตำแหน่งหน้าที่คราวละ 4 ปี

อนึ่ง ถ้าพิจารณาถึงการส่งเสริมสถานภาพและบทบาทของสตรีในการ เมือง
 การปกครองระดับท้องถิ่น ก็เห็นชัดถึงสถานภาพทางกฎหมายและสิทธิทางการเมืองของ
 สตรีในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเลือกตั้ง ดังตัวอย่างเช่น ใน พ.ศ.2476 น.ส.
 หลง มณีโชติ ธิดาของขุนประทุมชนารักษ์ทนายความผู้มีชื่อคนหนึ่งในจังหวัดสมุทรสาคร
 ได้ตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลและเป็นสตรีคนแรกที่สมัคร (ประชาชาติ,
 22 สิงหาคม 2476) เธอชนะการเลือกตั้ง ได้เป็นผู้แทนตำบล ในปีเดียวกัน นางสุวรรณ
 บัทมราช สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลในจังหวัดพระนคร นับเป็นสตรีคนที่สองซึ่งเข้า
 สมัครและเป็นบุคคลคนเดียวที่สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลสะพานผ่านฟ้าในขณะนั้น
 (ประชาชาติ, 23 สิงหาคม 2476)

อาจกล่าวได้ว่าภายหลังจากที่รัฐได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้งปรากฏว่า
 ได้มีสตรีจำนวนหนึ่งพากันเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลทั้งในเขตพระนคร และหัว-
 เมือง ดังนั้นในปี พ.ศ.2476 จึงเป็นปีแรกในประวัติศาสตร์ทางการเมืองของไทยที่สตรี
 ได้เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองระดับหนึ่ง และในกิจการด้านนิติบัญญัติความรับผิดชอบสำคัญ
 ก็คือ การเป็นตัวแทนหัวหน้าราษฎรในตำบลนั้น ๆ เพื่อช่วยเหลือราษฎร เป็นปากเสียงแทน
 ราษฎรให้ได้รับสิทธิตามสมควรอันไม่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมเช่นเดียวกับเพื่อนสมาชิก
 อื่น ๆ ได้กระทำมา ซึ่งการมีส่วนร่วมของสตรีในระดับท้องถิ่น สตรีเข้าไปเกี่ยวข้องกับ
 ตำแหน่งการเมืองท้องถิ่นก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี และเปิดโอกาสให้สตรีสามารถสร้างตนเอง
 ให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชน

ตารางที่ 1 บัญชีรายชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้งผู้แทนตำบลพ.ศ. 2476

เขต	ชื่อ-ชื่อสกุล	ฐานะ	ผลการเลือกตั้ง
<u>พระนคร</u>			
ต.ทับยาว	นางสุทิสสารวินิจรรย์ (ผ่องศรี เวภาระ) สตรีคนแรกที่ได้ รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบล ในจังหวัดพระนคร	เป็นบุคคล ที่มีชื่อ เสียงและเป็น ภรรยาของพระยา สุทิสสารวินิจรรย์ (มะลิ บุนนาค) ข้าราชการสังกัด กระทรวงยุติธรรม	ได้ โดยได้คะแนนสูงถึง 275 คะแนนในขณะที่ ที่ผู้สมัคร 2 คน ซึ่ง เป็นชายได้เพียง 147,19 คะแนน ตามลำดับ
ต.สะพาน ผ่านฟ้า	นางสาวสุวรรณ บัทมราช เป็นสตรีคนแรกในจังหวัด พระนครที่สมัครรับเลือกตั้ง เป็นผู้แทนตำบล		(ไม่ปรากฏหลักฐาน)
<u>ธนบุรี</u>			
ต.บุคคโล	นางราชมัทธากร (เทียม บุญกุล)		(ไม่ปรากฏหลักฐาน)
ต.วังน้อย	นางสาวอนงค์ บุนนาค		(ไม่ปรากฏหลักฐาน)
<u>เขตหัวเมือง</u>			
จ.สมุทรสาคร	นางสาวหลง มณีโชติ สตรีคนแรกที่สมัครรับเลือก ตั้งเป็นผู้แทนตำบล	อายุ 23 ปี ธิดา ของขุนประชุมชนา รักษ์ ทนายความที่ มีชื่อคนหนึ่งจังหวัด สมุทรสาคร	ได้

(ตารางทำโดยผู้เขียน)

ที่มา : ประชาชาติ, 23 สิงหาคม 2476

การสมัครเข้าเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร

สมาคมคณะราษฎรได้จัดตั้งขึ้นภายหลังการยึดอำนาจ และได้รับอนุมัติให้จดทะเบียนเป็นสมาคมเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ.2475 โดยมีพระยานิติศาสตร์ไพศาล (วันจามรमान) นักกฎหมายอาวุโส ผู้ नियมกลุ่มคณะราษฎรเป็นนายกสมาคม นายสงวน ตุลารักษ์ เป็นเหรัญญิกสมาคม และนายวิช ปานะนนท์ เป็นเลขาธิการสมาคม ตามระเบียบของสมาคมระบุว่าสมาคมจะตั้งสาขาทั้งในระดับส่วนกลาง จังหวัด อำเภอ และตำบล เป็นองค์กรทางการเมืองเพื่อเตรียมจัดส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งจะมีขึ้นในปี พ.ศ.2476 (หจข., สร.3.7/1"ระเบียบสมาคมคณะราษฎร" พ.ศ.2475) อาจกล่าวได้ว่าสมาคมคณะราษฎรคือ พรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั่นเอง (ศรีกรุง, 6 กรกฎาคม 2475) นับจากวันจดทะเบียนเป็นสมาคมการเมือง สมาคมคณะราษฎรมีสมาชิกเริ่มต้นประมาณหนึ่งหมื่นคน จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2475 เฉพาะมณฑลกรุงเทพมหานครเพียงนั้นก็มียังจำนวนสมาชิกถึงหกหมื่นคน ในจำนวนนี้ครึ่งหนึ่งเป็นข้าราชการ อีกครึ่งหนึ่งเป็นคนสามัญหรือประชาชนทั่วไปให้ความสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วย นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งสาขาสมาคมคณะราษฎรประจำจังหวัดต่างๆโดยลงไปถึงระดับอำเภอและตำบลโดยอาศัยกลไกระบบราชการเป็นแกนจัดตั้ง (ธารงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2535 :19)

ในส่วนของสตรี นับตั้งแต่สมาคมคณะราษฎรได้ประกาศรับสมาชิกของสมาคมปรากฏว่ามีสตรีไทยได้ยื่นใบสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมพร้อมกับการปรากฏคำขวัญบนหน้าหนังสือพิมพ์ในยุคนี้ว่า "สตรีไทย ใจไทยแท้" (ศรีกรุง, 5 กรกฎาคม 2475) มองดูภาพรวมแล้ว การก่อตั้งสมาคมคณะราษฎร อาจมีจุดมุ่งหมายให้การศึกษาแก่สตรีเพื่อเข้าใจสิทธิหน้าที่ของตนเองในฐานะเป็นพลเมืองว่ามีอะไรบ้าง มีความสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างไร อีกทั้งให้การศึกษาหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองไม่ว่าชายหญิงทั้งประเทศให้ตื่นตัวใช้สิทธิของตน

สตรีที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎรมีทั้งในเขตพระนครและต่างจังหวัด ระดับอาชีพตั้งแต่นักเรียนจนถึงบุคคลที่ทำงาน น่าสังเกตว่ากลุ่มสตรีในวิชาชีพพยาบาลได้ให้ความสนใจเข้าสมัครเป็นสมาชิกสมาคมการเมืองเป็นพิเศษ ดังปรากฏรายชื่อสตรีและอาชีพของสตรีที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎร เท่าที่พบในหลักฐาน อาทิ

1. น.ส.ศรีละออ ธรรมทฤษฎี อายุ 16 ปี นักเรียนโรงเรียนสงวนศรี ชั้นมัธยมปีที่ 5 บุตรหลวงประจักษ์ดี ทนายความจังหวัดสุพรรณบุรี
2. น.ส.ล้วน แก้วพนิช อายุ 21 ปี ทำงานอยู่ที่โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์เสนาศึกษา
3. น.ส.สังวาลย์ วามิศรี อายุ 30 ปี นางพยาบาลประจำโรงพยาบาล-จุฬาลงกรณ์
4. น.ส.พจน์ จุลมกร อายุ 27 ปี นางพยาบาลประจำโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
5. น.ส.อรุณ ทักกะยานนท์ อายุ 30 ปี นางพยาบาลประจำโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
6. น.ส.เจียน ศรีทองคำ อายุ 28 ปี นางพยาบาลประจำโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
7. น.ส.เพิ่ม ปิตะนีละพลิน อายุ 26 ปี นางพยาบาลประจำโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ (ศรีกรุง, 6 กรกฎาคม 2475)

และในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2476 สมาคมคณะราษฎรมีพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นประธาน ได้จัดประชุมกันที่โรงเรียนกฎหมายเพื่อหารือกิจการต่าง ๆ ในการนี้ได้มีการคัดเลือกอนุกรรมการเพื่อจัดตั้งสาขาของสมาคมในจังหวัดต่าง ๆ จำนวน 9 นาย ในคณะอนุกรรมการชุดนี้ ปรากฏว่ามีสตรีได้รับการคัดเลือก 1 คน ได้แก่ น.ส.ละม่อม วงศ์ทองเหลือง (หญิงไทย, 16 กันยายน 2475) ต่อมาในปี พ.ศ.2476 รัฐได้ออกพระราชบัญญัติห้ามจัดตั้งสมาคมการเมือง ทำให้สมาคมคณะราษฎร ซึ่งมีมุ่งหวังจะส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้ง ต้องเปลี่ยนเป็น "สโมสรคณะราษฎร" พร้อมทั้งเปลี่ยนวัตถุประสงค์ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง วัตถุประสงค์ที่ปรากฏมี 3 ข้อ ด้วยกันคือ 1. ส่งเสริมการกุศล 2. บำรุงการศึกษา 3. เพื่อความสามัคคี (ไทยเขมรรวมข่าว, 29 เมษายน 2476)

กล่าวได้ว่า การที่สตรีจำนวนหนึ่งเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มสมาคมองค์การทางการเมืองนับว่าเป็นความคิดที่ทันสมัยมาก เพราะเป็นการสนับสนุนการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มคณะราษฎร และเป็นการแสดงถึงความสนใจต่อการปกครองระบอบใหม่ของสตรี

โอกาสของสตรีในการศึกษากฎหมาย

โรงเรียนกฎหมาย เป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญอีกแบบหนึ่งในทางการปกครอง และด้วยความจำเป็นที่จะผลิตผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายมาทําราชการให้มากพอ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในเวลานั้น คือ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเมื่อ พ.ศ.2440 ในตอนแรกยังมีได้นับเป็นโรงเรียนหลวง นักเรียนที่จบจากโรงเรียนกฎหมายสามารถออกไปประกอบอาชีพเป็นเนติบัณฑิตและเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทําราชการได้เป็นอย่างดี จนกระทั่ง พ.ศ.2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงประกาศให้โรงเรียนเป็นสถาบันอุดมศึกษาขึ้นกับกระทรวงยุติธรรม ต่อมาในปี พ.ศ.2476 จึงโอนไปสมทบกับคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในปีถัดไปก็โอนไปสมทบเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (บุญเย็น วอทอง, 2512 : 25-32)

การศึกษาวิชากฎหมายในประเทศไทยแต่เดิมอนุญาตให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้นที่จะเข้าเรียนได้ วิชาที่สตรีจะเรียนก็มีแต่ครูกับพยาบาลเท่านั้น สตรียังมิได้รับสิทธิให้รับราชการตามกรมกองอื่น ๆ และการที่สตรีจะเรียนกฎหมายนั้นก็มองไม่เห็นทางที่จะประกอบอาชีพอันใดได้ เนื่องจากรูปแบบการศึกษากฎหมายในระยะแรกเน้นการศึกษาในลักษณะวิชาชีพ คือ มุ่งสอนคนเพื่อจะเป็นข้าราชการแต่อย่างเดียวนั่น

เรื่องเกี่ยวกับการศึกษากฎหมายของสตรีไทยในประเทศไทยนั้น ปรากฏว่า ในครั้งสมัยท่านเจ้าพระยาอภัยราชา ฯ เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้มีนางสาวผ่องศรี บุตรขุนหลวงพระยาไกรศรีเป็นสตรีไทยคนแรกที่แสดงความจำนงขอสมัครเข้าเรียนกฎหมาย แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าเรียน ทั้งนี้จะโดยเหตุผลใดไม่ปรากฏชัด จนกระทั่งต่อมาสมัยเจ้าพระยาพิชัยญาติ (ตัน บุนนาค) เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้เปิดโอกาสอนุญาตให้สตรีเข้าเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม นับเป็นการทำลายกำแพงกั้นสตรีไทยกับการเรียนกฎหมายออกเสีย สตรีคนแรกที่เข้าเรียนกฎหมาย คือ คุณแรม พรหมบอล

คุณแรม เป็นธิดาคนที่สองของ พ.ต.อ. พระยาบุเรศผดุงกิจ (รวย พรหมบอล) อธิบดีกรมตำรวจสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เกิดวันที่ 10 เมษายน พ.ศ.2454 ในขณะนั้นท่านบิดายังมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงบุเรศผดุงกิจ และมีตำแหน่งเป็นผู้บังคับการโรงเรียนตำรวจ จบชั้นมัธยมปีที่ 8 ที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ และในปี

พ.ศ. 2471 คุณแรมก็สมัครเข้าเรียนวิชากฎหมาย การสมัครนั้นกระทำโดยยื่นสมัครต่อ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมหลังจากที่เสนาบดีเรียกตัวไปสัมภาษณ์แล้ว ในสมุดทะเบียน รายชื่อนักเรียนกฎหมายปี 1 ใน พ.ศ. 2471 ก็มีชื่อ คุณแรม พรหมบิล รวมอยู่ด้วยผู้หนึ่ง การที่คุณแรมสมัครเข้าเรียนกฎหมายนั้น ถ้าจะกล่าวว่าได้ความบังคาลาใจมาจาก บิดาก็ไม่ผิดนัก ตั้งแต่คุณแรมยังเป็นนักเรียนสามัญอยู่นั้น ท่านเจ้าคุณบุเรศฯ "จ่าจ" ธิดา คนนี้ให้อ่านหนังสือตำรากฎหมายต่าง ๆ แล้วพอจบเล่มหนึ่งก็นำใจความหนังสือนี้มาเล่า ให้ท่านฟังโดยที่ท่านเจ้าคุณให้ "ค่าจ่าจ" เล่มละ 50 สตางค์ และการที่ท่านเจ้าคุณ พยายามปลูกฝังให้ธิดาผู้นี้มีใจรักในวิชากฎหมายนั้น ท่านให้เหตุผลแก่ธิดาว่า คนที่เรียน กฎหมายหรือรู้วิชากฎหมายจะเป็นคนฉลาด จึงพยายามอ่านตำรากฎหมายตามคำแนะนำ ของท่านบิดาและในที่สุดก็ชอบวิชานี้ไปเอง (ลาวัณย์ รัชตามระ, 2525 : 87)

หลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม แบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ
ภาค 1 มีวิชา

1. ธรรมศาสตร์และพงศาวดารกฎหมาย
2. กฎหมายอาญา
3. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และ 2
4. กฎหมายลักษณะล้มละลาย มรดกและทรัพย์สิน

ภาค 2 มีวิชา

1. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 มาตรา 453-536 และมาตรา 1012-1297
2. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 มาตรา 537-897
3. กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 มาตรา 898-1011
กฎหมายลักษณะล้มละลาย กฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาความอาญา
4. กฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายลักษณะพยาน
กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

และนอกจากจะได้จัดให้มีการเรียนกฎหมายโดยทั่วไปแล้ว ยังได้จัดให้มีวิชาที่มีลักษณะ
เกี่ยวข้องกับทางปกครองเพิ่มขึ้นด้วย กล่าวคือ ในภาค 3 ได้กำหนดให้เรียนวิชาต่อไปนี้
ด้วยคือ กฎหมายในเรื่องพิเศษสุดแล้วแต่จะกำหนดเป็นครั้งคราว ธรรมเนียมระหว่างประเทศ
แผนกคดีเมือง เศรษฐกิจวิทยา กฎหมายว่าด้วยปกครองและอื่น ๆ และกฎหมายว่าด้วย
การเงิน โรงเรียนกฎหมายได้ทำการสอนนักศึกษาสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต 36 รุ่น ผู้ที่
สำเร็จจากโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม เป็น "เนติบัณฑิต" ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2440-
2476 มีจำนวนดังนี้ เป็นชาย 899 คน หญิง 2 คน เท่านั้น คือ นางสาวแรม พรหมมบล
และนางสาวศิริ จูตรีรัตน์

ตารางที่ 2

จำนวนผู้สำเร็จเป็น "เนติบัณฑิต" จากโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม

ปีพ.ศ.	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษา		ปีพ.ศ.	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษา	
	ชาย	หญิง		ชาย	หญิง
2440	8	—	2459	17	—
2441	9	—	2460	25	—
2442	10	—	2461	13	—
2443	4	—	2462	9	—
2444	9	—	2463	13	—
2445	13	—	2464	21	—
2446	8	—	2465	31	—
2447	10	—	2466	31	—

ปีพ.ศ.	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษา		ปีพ.ศ.	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษา	
	ชาย	หญิง		ชาย	หญิง
2448	12	—	2467	49	—
2449	9	—	2468	51	—
2450	9	—	2469	26	—
2451	9	—	2470	54	—
2452	9	—	2471	62	—
2453	9	—	2472	67	—
2454	20	—	2473	77	1
2455	11	—	2474	87	—
2456	11	—	2475	66	1
2457	15	—	2476	151	—
2458	15	—			
			รวม	899	2

ที่มา : เนติบัณฑิตยสถาน, บทบัญญัติ, เล่มที่ 20 ตอนที่ 3-4 พ.ศ. 2505 "รายชื่อเนติบัณฑิตตั้งแต่ พ.ศ. 2440-2476" รวบรวมโดยหลวงสารกิจปริชา อ้างในบุญเย็น วอทอง, 2512

อย่างไรก็ตามเมื่อ พ.ศ. 2475 กฎหมายยังไม่อนุญาตให้สตรีเป็นตุลาการและอัยการ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติตุลาการ มีการกำหนดคุณสมบัติข้าราชการตุลาการว่าจะต้องเป็นชายไทยและมีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี สตรีที่เรียนกฎหมายจึงหันมาประกอบอาชีพทนายความ ซึ่งเป็นอาชีพเดียวที่จะใช้วิชาที่ตนเรียนมาประกอบอาชีพได้ อาทิ คุณแรมพรหมบอล สมัครเข้าทำงานในสำนักงานทนายความชนชาติอังกฤษ ที่ชื่อว่า สำนักงาน

ทนายความตลิลดีและกิบบีนส์ ส่วนนางสาวศิริ จูตรีรัตน์ (เนติบัณฑิต ปี2475) เปิดสำนักงานว่าความอยู่ที่เชิงสะพานตึกดิน (ประชาชาติ, 3 เมษายน 2476)

ต่อมาใน ปีพ.ศ.2477 โรงเรียนกฎหมายเดิมได้โอนไปสังกัดเป็นมหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์และการเมือง ลักษณะและเงื่อนไขของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ทำให้คนที่ไม่มี
 รอกาสและช่องทางที่จะเข้าศึกษาในสถาบันชั้นสูง ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียน เงื่อนไขของ
 มธก. [มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง] ในการเป็นตลาดวิชาหรือการไม่
 กำหนดจำนวนผู้เข้าเรียน หรือการตั้งค่าเล่าเรียนในอัตราที่ถูกลงกว่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 ถึง 4 เท่าครึ่ง (มธก. เก็บค่าเล่าเรียนปีละ 20 บาท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเก็บ
 ค่าเล่าเรียนปีละประมาณ 90 บาท) (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, 2535.:92-93)
 ในปีแรกจึงมีผู้สมัครเข้าเรียนสูงถึง 7,094 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายสำหรับสตรีก็ไม่มีข้อ
 ห้ามแต่อย่างใด ใครอยากเรียนก็เรียนได้

มีข้อน่าสังเกตก็คือ ประการแรก ด้านสถานะสังคม เศรษฐกิจ นักศึกษามธก.
 เป็นคนในระดับรายได้ที่ไม่สูงนัก เช่น ข้าราชการชั้นผู้น้อย ทนายความชั้น 2 เป็นส่วน
 ใหญ่ จากการสุ่มตัวอย่างนักศึกษารุ่นแรก อันเป็นรุ่นที่มีนักศึกษาสมัครมากที่สุด พบว่า
 79 เปอร์เซ็นต์ เป็นข้าราชการพลเรือนชั้นผู้น้อย และ 12.9 เปอร์เซ็นต์ เป็นข้าราชการ
 ทหารและตำรวจชั้นประทวน นอกจากนั้นยังได้พบว่า นักศึกษามธก.ส่วนใหญ่จะมีอายุ
 ระหว่าง 20-25 ปี อันอาจแสดงให้เห็นว่า เป็นวัยที่ผ่านเลยจากผู้เข้าศึกษาในระดับอุดม
 ศึกษาโดยทั่วไปแล้ว แม้จะมีการเปิดช่องทางในการศึกษาของมธก.อย่างกว้างขวางแล้วก็
 ตาม แต่คนที่รอกาสได้เข้าศึกษาก็ยังเป็น "ชาวเมือง" หรือผู้ที่พำนักอยู่ในเขตพระนคร
 และธนบุรีเป็นส่วนใหญ่ คือ ประมาณร้อยละ 80 มีที่เป็นชาวจังหวัดใกล้เคียง เช่น
 นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ อยู่บ้างไม่มากนัก ส่วนจังหวัดที่อยู่ไกลออกไปมีเล็กน้อย
 มาก มักไม่เกินจังหวัดละ 10-15 คน และยังสามารถว่า นักศึกษาของมธก. ในต่าง
 จังหวัดมักเป็นลูกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดนั้น ๆ เป็นส่วนใหญ่ ประการที่สอง ด้าน
 จำนวน นับแต่ไทยได้เปิดการศึกษาระดับอุดมศึกษา ยังไม่เคยมีสถาบันใดที่มีนักศึกษา
 จำนวนมหาศาลเท่าสถาบันแห่งนี้เลย ปีแรกที่เปิดสอนนั้นมีผู้สมัครเข้าเรียนถึง 7,094
 คน และเพียง 5 ปีหลังจากนั้นก็มียุคนักศึกษาถึงหมื่นคนเศษ เมื่อคิดเทียบจำนวนนักศึกษ
 มธก.กับประชากรในเขตพระนครในเวลานั้นซึ่งมีอยู่ 556,655 คน ก็แสดงว่าในจำนวน
 55 คน เป็นนักศึกษามธก. 1 คนเสมอ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, 2535:92-93)

ตาราง 3 แสดงจำนวนผู้สำเร็จปริญญาตรี (ธ.บ.) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ
การเมือง ปีพ.ศ.2477-2480

ปี พ.ศ.	จำนวน	
	ชาย	หญิง
2477	19	—
2478	166	4
2479	124	2
2480	135	3
รวม	444	9

ที่มา : แผนกทะเบียนและสถิติ กองกลาง สำนักงานเลขาธิการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อ้างในบุญเย็น วอทอง, 2512

จากตารางแสดงจำนวนผู้สำเร็จปริญญาตรี (ธรรมศาสตร์บัณฑิต) ในระหว่างปี
พ.ศ.2477-2480 มีผู้สำเร็จธ.บ. รวมทั้งสิ้น 453 คน แยกเป็นชาย 444 คน และ
เป็นหญิง 9 คน มีข้อพึงสังเกตว่า การตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองให้มี
ลักษณะเป็นตลาดวิชา เป็นการเปิดโอกาสสำหรับผู้หญิงได้เข้าเรียนนิสิตปริญญาตรีเป็นครั้งแรก
ในมหาวิทยาลัย ถึงแม้จะมีจำนวนบัณฑิตหญิงเป็นจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวน
บัณฑิตชาย แต่นับว่าเป็นก้าวสำคัญของผู้หญิงในการเข้าศึกษาวิชาปริญญาตรีอย่างเสรี นอก
จากนี้ยังพบว่ามหาวิทยาลัยแห่งนี้ยังรับโอนนักศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติ-
ธรรมมาเรียนต่อด้วยจนมีบันทึกว่า ธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงคนแรกของม.ธ.ก. คือ บรรณ
(กันตะบุตร) ชัยนาม ผู้โอนมาจากโรงเรียนกฎหมายนั่นเอง โดยทำคะแนนได้เป็นอันดับ
4 ในจำนวนบัณฑิต 50 คน

การเข้าเรียนวิชากฎหมายของสตรีในมหาวิทยาลัยแห่งนี้พบว่าสมัครเข้าเรียน เนื่องจากมีความสนใจทางด้านกฎหมายเป็นส่วนตัวแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้ารับราชการ อีกด้วย คือ ปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของคุณนันทกา สุประภาตะนันท์ บุตรสาวคน สุดท้องของพระตำรวจโทพระยาอนุชิตชาญชัย (พงษ์ สวัสดิ์ชูโต) ข้าราชการในรัชกาลที่ 6 ตำแหน่งผู้ช่วยสมุหพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ ในขณะที่พี่สาว 2 คน สอบเข้าศึกษาต่อ ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพราะต่างตั้งใจจะบิดอาชีพครู ส่วนคุณ นันทกา กลับแยกสมัครเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยวิชาการศึกษาธรรมศาสตร์และการเมือง ที่เพิ่งก่อตั้งใน พ.ศ. 2477 โดยให้เหตุผลว่า

เพราะรักวิชากฎหมายและการปกครองมาแต่เด็ก หากจะพูดถึง จุดที่มีส่วนผลักดันอีกเรื่องหนึ่งก็คงเป็นเรื่องความประทับใจ จากข่าวของสุภาพสตรีคนหนึ่งในหน้าหนังสือพิมพ์ชื่อ นางสาว ตลับ ศรีโรจน์ ซึ่งเป็นสตรีคนแรกที่สอบ "ราชบุรุษ" ได้ ตำแหน่ง "ราชบุรุษ" นี้ ถือเป็นตำแหน่งข้าราชการพลเรือนชั้น สัญญาบัตรหรือที่เรียกประจำแผนก และมั่นใจว่าเมื่อเรียนจบ กฎหมายแล้ว มีงานทำอย่างแน่นอน (สัมภาษณ์คุณหญิงนันทกา สุประภาตะนันท์, 28 กุมภาพันธ์ 2538)

พัฒนาการทางสังคมอีกประการหนึ่งอันเป็นผลจากการที่สตรีได้ศึกษาวิชากฎหมาย ก็คือเริ่มมีการเรียกร้องสิทธิสตรี และเกิดความต้องการที่จะยกระดับสถานภาพสตรีไทยซึ่ง ด้อยกว่าบุรุษในหลายกรณีให้มีสภาพที่ดีขึ้น ดังปรากฏว่า คุณแรม พรหมมบล เนติบัณฑิตหญิง คนแรกของเมืองไทยเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญคนหนึ่งในการจัดตั้งองค์กรสตรีที่มีชื่อว่า "สมาคม สตรีไทยแห่งกรุงสยาม (2475) " การเข้ามีส่วนร่วมในการพิจารณาแก้ไขประมวลกฎหมายลักษณะครอบครัว ที่เรียกร้องให้ชายจดทะเบียนมีภรรยาได้เพียงคนเดียว เป็นต้น

2. ความคาดหวังกระแสหลักของสังคมที่มีต่อบทบาทสตรีในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ในท่ามกลางบรรยากาศประชาธิปไตยที่ดูเหมือนจะเอื้อต่อการขยายบทบาทของสตรีไทยดังกล่าวมาแล้ว สิ่งที่ควรพิจารณาควบคู่ไปด้วยคือ ความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทสตรีไทยอันเป็นค่านิยมกระแสหลักของสังคม

การเกิดรัฐประชาชาติและความคาดหวังต่อบทบาทสตรี

การเกิดของรัฐประชาชาติได้เริ่มพัฒนามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินช่วงปี พ.ศ. 2430 ทรงพยายามสร้างระบบความก้าวหน้าในทางวิทยาการความรู้เพื่อสร้างชาติให้ทัดเทียมกับชาวตะวันตก ที่เห็นได้ชัดคือการที่พระองค์ทรงส่งบรรดาเชื้อพระวงศ์หรือข้าราชการไปศึกษาไปยังต่างประเทศ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีความพยายามปรับตัวให้เป็นตะวันตก การสร้างความทันสมัยให้แก่ประเทศ การให้นิยามความเป็นไทยใหม่ โดยยึดหลักของพุทธศาสนาและความศิวิไลซ์ต่าง ๆ มาทำให้เป็นไทย การสถาปนารัฐประชาชาตินั้น โดยรากฐานแล้วต้องใช้เวลาในการเปลี่ยนแปลงที่ยาวนาน การปรับตัวจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมที่ทันสมัยแบบตะวันตกจำเป็นต้องมีการปรับตัวในแง่ของระบบบุคลากร ค่านิยม โดยการรับเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา ในสมัยรัชกาลที่ 6 แนวความคิดชาตินิยมในรูปลักษณะของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะกระแสชาตินิยมอันเนื่องจากเหตุการณ์ในเอเชีย คือ ญี่ปุ่น และจีน เป็นแรงกระตุ้นให้ข้าราชการรุ่นหนุ่ม ทหาร และคนชั้นกลาง ระลึกถึงการมี "กำลังของชาติ" และ "การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง" ว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นหากต้องการให้ชาติมีความ "ศิวิไลซ์" (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2533 : 43-44)

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นจุดเริ่มสำคัญของการสร้างรูปแบบใหม่ "รัฐประชาชาติ" ขึ้นมา ในทัศนะของผู้นำการปฏิวัติในพ.ศ. 2475

และสนับสนุนการปฏิวัติในครั้งนั้นแลเห็นว่าระบอบใหม่เป็นความหวังใหม่เป็นยุคใหม่ที่น่า
ประเทศไปสู่ความเจริญ ทัดเทียมกับนานอารยประเทศ แบบแผนอุดมคติของรัฐใหม่
ประกอบด้วย 4 ลักษณะ ได้แก่ ประชากร ดินแดนที่แน่นอน รัฐบาล และ อำนาจอธิปไตย
(สมเกียรติ วันทะนะ, 2530 : 72) ในที่นี้จะขออธิบายคำจำกัดความของคำว่า "ประ-
ชากร" ในรัฐใหม่หมายถึงว่า รัฐประชาชาติควรมีประชากรจำนวนมากพอสมควร เพราะ
ถ้ามีประชากรน้อยอาจทำให้มีปัญหาในการป้องกันประเทศ ในการขยายตลาด และในการ
แข่งขันกับรัฐอื่น ๆ ในสังคมโลกทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง

กระแสดวงความคิดในเรื่องการเพิ่มจำนวนประชากรได้ปรากฏอยู่ทั่วไปในระดับผู้นำ
และปัญญาชน ทั้งนี้เพราะพลเมืองของชาติย่อมเป็นส่วนประกอบที่ทำให้ชาติมีความ
มั่งคั่งแข็งแรง เจริญสู่ขั้นอารยประเทศ และเป็นประเทศมหาอำนาจ พลเมืองแปลว่า
กำลังของเมือง พลเมืองของชาติสมัยใหม่ จะต้องเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพคือเป็นคนแข็งแรง
สมบูรณ์ และเฉลียวฉลาด

จากการเกิดรัฐประชาชาติ และแนวคิดเรื่องพลเมืองดังกล่าวในภายหลังการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้นำและปัญญาชนได้ให้คำจำกัดความแก่บทบาทของผู้หญิง
เพื่อให้เป็นผลดีต่อการเพิ่มจำนวนพลเมือง อันเป็นส่วนสำคัญที่จะก่อให้เกิดความเจริญ
และความมั่นคงแก่ประเทศชาติ เป็นผลให้สตรีส่วนใหญ่ถูกคาดหวังให้ปรับภาระในบ้านให้
สอดคล้องไปด้วย

หากพิจารณาพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช
2475 และกฎหมายเลือกตั้งฉบับแรก ซึ่งประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2476 นั้น มีผลทำให้ชาย
และหญิงมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกันทางนิติบัญญัติ โดยมีสิทธิเลือกตั้งและสมัครรับเลือก
ตั้งได้ทั้งชายและหญิง การประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วย
ครอบครัวใน พ.ศ. 2478 ซึ่งมีสาระสำคัญกำหนดให้ชายจดทะเบียนมีภรรยาได้เพียงคน
เดียว รวมทั้งการปฏิรูปทางการศึกษาด้วยการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475
มีผลให้สตรีได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง คงไม่มีผู้ใดปฏิเสธว่า สังคมเปิดโอกาสให้สตรี
มีสภาพเท่าเทียมกับชายในสังคมทุกประการ และสตรีสามารถมีบทบาทได้อย่างกว้างขวาง
ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามหากได้มีการพิจารณาข้อมูลอื่น ๆ และเงื่อนไข
ต่างๆ ของสังคมจะพบว่าสถานภาพและบทบาทของสตรีตามที่สังคมคาดหวังไว้ค่อนข้าง

จะแตกต่างจากที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้เพราะความคาดหวังของสังคมขณะนั้นที่มีต่อสตรีไม่ได้แตกต่างไปจากความคาดหวังของสังคมในยุคจารีตและสมัยปฏิรูปเท่าใดนัก ซึ่งก็หมายความว่าสังคมสมัยนี้ยังคงต้องการให้สตรีมีบทบาทอยู่เพียงภายในบ้านนั่น คือ การเป็นเมีย แม่ และแม่เรือน อย่างไรก็ตามแนวคิดใหม่นี้เน้นที่คุณภาพของหน้าที่เหล่านั้น กล่าวคือ สตรีในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถูกคาดหวังให้เป็นเมีย แม่ และแม่เรือนที่มีความรู้และความชำนาญในวิชาสำหรับสตรี เพราะสตรีเป็นผู้พาให้ศีลธรรมรียา และอุปนิสัยแก่พลเมืองในชาติ และเพื่อทำหน้าที่เลี้ยงดูอบรมสั่งสอนบุตรให้มีความสมบูรณ์และ เจริญฉลาดอันจะเป็นกำลังของประเทศอนาคต

ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีไทย

วัฒนธรรมและทัศนคติที่ว่า "สตรีเป็นช้างเท้าหลัง" และสตรีเป็น "ผู้ตาม" มิใช่ "ผู้นำ" ที่คนในสังคมไทยส่วนใหญ่มักจะเห็นว่าจะเป็นสตรีหรือชายยังคงยึดติดอยู่ นั้น ได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการตัดสินใจของสตรีที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมือง โดยเฉพาะในการสมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือในการแข่งขันเข้าสู่ตำแหน่งบริหารการปกครอง ในระดับท้องถิ่นอื่น ๆ นอกจากนี้ยังส่งผลให้สตรีที่ต้องการเข้าสู่การเมืองเหล่านี้ไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนและมักจะไม่ได้รับการเลือกตั้ง ดังปรากฏว่าหลังปี พ.ศ. 2475-2491 ในระดับชาติไม่ปรากฏว่ามีสตรีได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรเลย แม้ว่าในปี พ.ศ. 2476 จะปรากฏชื่อสตรีในบัญชีรายนามผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรที่จังหวัดต่าง ๆ ส่งมามีจำนวนถึง 2 คน ได้แก่ น.ส.อนงค์ บุนนาค จังหวัดธนบุรี และ น.ส.มยุร กาญจนสุวรรณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (หจข., (2) สร. 0201.35.1/5) บัญชีรายนามผู้สมัครรับเลือกตั้งและเรื่องถอนนามผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรออกจากบัญชี (5 ตุลาคม พ.ศ. 2476-8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481))

อุปสรรคจากสถาบันครอบครัวสภาพการสมรสและหน้าที่รับผิดชอบในฐานะภรรยาและมารดา ก็ยังเป็นปัญหาสำคัญต่อบทบาทของสตรีทางการเมือง ปัญหาของสตรีในการเมืองยังคงติดอยู่กับค่านิยมดั้งเดิมว่า "การเมืองเป็นเรื่องของผู้ชาย" งานของสตรี คือ บทบาทเป็นภรรยาและมารดา ผู้นำและปัญญาชนในยุคนี้เรียกร้องให้สตรีทำงานในหน้าที่นี้ให้สมบูรณ์ เป็นค่านิยมที่สืบทอดมาจากสมัยจารีต สตรีที่เข้าสู่การเมืองจึง

มักถูกมองว่าเป็นคนก้าวร้าว หัวแข็ง ไม่มีคุณสมบัติของกุลสตรี และเป็นการกระทำที่ผิดหลักธรรมชาติของสตรี ดังปรากฏในบทความของหนังสือพิมพ์หลาย ๆ ฉบับในยุคนั้นที่ได้กล่าวถึงสิทธิทางการเมืองเป็นครั้งแรกของหญิงไทยว่า

...สตรีไทยก็ควรได้สิทธิเสรีภาพเสมอชายเหมือนกัน แต่เราควรปลูกฝังให้ดีให้เหมาะแก่เวลาไปตามลำดับ ทุกวันนี้หญิงไทยไม่มีสิทธิอิสรภาพหรือมีอยู่โดยประเพณีเป็นอย่างดีทีเดียว แต่เพิ่งจะมามีในเรื่องการเมืองโดยพระราชบัญญัติเลือกตั้งนี้แหละ แต่ที่แล้วมา เราไม่เห็นหรือว่า อิศรเสรีภาพนั้นสี ทาให้หญิงคิดว่าตัวฉันก็เป็นสิทธิของฉัน...และบัดนี้สตรีไทยจะได้เข้าครอดการเมืองด้วย ทั้ง ๆ ที่การบ้านก็ไม่เอากันเสียแล้ว ดูเป็นการรีบตัดผู้หญิงให้เป็นผู้ชายโดยแท้

(ไทยเขมรรวมข่าว, 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2476)

นอกจากนี้ในบทความของหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในยุคนั้น ได้กล่าวเปรียบเทียบชายกับสตรีไว้ว่า "บ้านเปรียบเหมือนเรือพายลำหนึ่งที่มีพ่อบ้านเป็นผู้ถือท้าย แม่บ้านเป็นผู้พายหัวเรือ" (ประเทศไทย, 22 มกราคม 2475) เป็นการแสดงให้เห็นว่าชายมีอำนาจในการตัดสินใจในระดับครอบครัวอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้สตรีไม่กล้าออกมามีส่วนร่วมทางการเมือง

การศึกษาสำหรับสตรี

โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว การจัดการศึกษาในประเทศไทยเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาล ในการสร้างความมั่นคงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของศูนย์กลาง การศึกษาในลักษณะนี้ จึงมิใช่การศึกษาเพื่อพัฒนาคน หรือพัฒนาศักยภาพและองค์ความรู้ หากแต่เป็นการศึกษาที่มุ่งครอบงำ มุ่งเป้าหมายหลักไปที่การตอบสนองความมั่นคงภายในของรัฐ และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักในทางการเมือง รัฐต้องการความภักดีของประชาชนทุกคน และได้พยายามขยายการครอบงำทาง

อุดมการณ์ให้เข้าถึงประชาชนให้มากที่สุดเพื่อให้เกิดการยอมรับความเป็นสมาชิกร่วมกัน
ของรัฐและยอมรับการเปลี่ยนแปลงภายใต้การขึ้นนำของรัฐ (ยศ สันตสมบัติ, 2535 :
219-220)

จากการพิจารณา การจัดการศึกษาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น
ระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ.2475 ได้มีการริเริ่มพัฒนาการศึกษาในระดับต่าง ๆ อัน
เป็นผลจากนโยบายของคณะราษฎร ได้สังเกตเห็นว่า การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญจะเป็น
ผลดีไม่ได้ถ้าไม่เร่งรัดผลเมืองให้ได้รับการศึกษา และเพื่อการศึกษาเป็นไปตามแผนการ
รัฐบาลคณะราษฎรจึงได้ตั้งสภาการศึกษาเพื่อวางแผนการศึกษาของชาติให้สอดคล้องกับภาค
เมือง การเศรษฐกิจ และได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาลับแรก คือ แผนการศึกษา
ชาติ พ.ศ.2475

ตามแผนการศึกษาลับนี้ได้เน้นความเสมอภาคทางการศึกษาของชายและสตรีมุ่ง
ให้พลเมืองไม่เลือก เพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอสมควรแก่อัธภาพของตนเอง
ในปี พ.ศ.2478 ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 และประกาศใช้
พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2479 ให้ใช้บังคับทุกตำบลโดยเปลี่ยนแปลงอายุบังคับ
จาก 7 ปีบริบูรณ์ถึง 14 ปีบริบูรณ์เป็นอย่างเข้าอายุปีที่ 8 ถึงอย่างเข้าอายุ 15 ปี และ
แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 เป็นแผนการลับที่เน้นหนักในเรื่องของการอาชีวศึกษา
มากที่สุด ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิวัติครั้งใหญ่ของการอาชีวศึกษา เพราะเมื่อได้มีการ
ปฏิบัติตามแผนศึกษาชาติฉบับนี้แล้วได้มีการตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาทั่วประเทศทุกจังหวัด
ยกเว้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนจังหวัดเดียว และยังเปิดหลักสูตรวิชาอาชีพระยะสั้นอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป รัฐบาลของคณะราษฎร ตั้งสภาการศึกษาเพื่อวางแผนการศึกษา
ของชาติให้สอดคล้องกับการเมือง การเศรษฐกิจ การวางโครงการการศึกษาในระยะ
แรก ให้ความสำคัญแก่การขยายการศึกษาภาคบังคับ อันเป็นโครงการการศึกษาที่มุ่ง
ตอบสนองกิจกรรมทางการเมืองการปกครองของรัฐบาลการประถมศึกษาดังกล่าวยอมเป็น
พื้นฐานในการอบรมกล่อมเกลากล่อมเมืองดีทั่วประเทศ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการสร้างพล
เมืองรุ่นใหม่ของรัฐในทางการเมือง นอกจากนี้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน
พ.ศ.2475 ประเทศไทยได้มีสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรก ในสมัยนั้นสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรแบ่งเป็น 2 ประเภท ผู้แทนราษฎรประเภทหนึ่งได้แก่ผู้แทนที่ราษฎรเลือกตั้ง

ส่วนผู้แทนราษฎร ประเภทที่สองได้แก่ผู้แทนที่ได้รับการแต่งตั้งเพื่อให้เป็นพี่เลี้ยงแก่ผู้แทนราษฎรประเภทหนึ่ง ในรัฐธรรมนูญฉบับนั้นมีข้อบัญญัติว่าถ้าจังหวัดใดมีราษฎรซึ่งจบการประถมศึกษาเกินกว่าครึ่งหนึ่งของพลเมืองในจังหวัด จังหวัดนั้นก็จะมีแต่ผู้แทนราษฎรประเภทหนึ่ง คือ มีแต่ผู้แทนราษฎรที่ประชาชนเลือกตั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลจึงมุ่งที่จะขยายการประถมศึกษา (ก่อน สวัสดิ์พาณิชย์, 2535 : 350)

ในส่วนที่เกี่ยวกับ "การศึกษาของหญิง" ได้ถูกระบุไว้ในแผนการศึกษา พ.ศ. 2475 ว่า "หญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในการรับการศึกษา แต่หลักสูตรการศึกษาของหญิง มีวิชาแตกต่างกับชายในบางส่วน ตามลักษณะธรรมชาติของหญิง" (หจข., ศธ.0701.9.10.43 "กรรมการพิจารณาแผนการศึกษา (พ.ท.หลวงรณสีทธิพิชัย พ.ศ. 2498")

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของหลักสูตรการศึกษาสำหรับสตรีนั้น จะพบว่ามีจุดประสงค์ให้สตรีเลือกเรียนวิชาที่เหมาะสมแก่เพศและท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษาสำหรับสตรีมีไว้เพื่อให้แข่งขันกับผู้ชายในงานอาชีพ แต่เพื่อผลิตแม่และเมียที่มีความรู้และเฉลียวฉลาด ดังนั้นการจัดการศึกษาของสตรีจึงมิได้มุ่งความสำคัญที่ความรู้ทางวิชาการอย่างเดียว หากมุ่งที่จะให้เรียนและสอนเพื่อนำไปใช้ในบ้าน ดังที่ปรากฏในสมัยพระสารสาสน์ประพันธ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ (พ.ศ.2477-2478) มีนโยบายที่จะให้สตรีทุกคนในโรงเรียนทั่ว ๆ ไป ได้รับความรู้ในเรื่องการเรือนพอควรตามขั้นแห่งการศึกษาก่อนที่จะจบออกไป อาทิ การกำหนดให้สตรีที่เรียนในที่สุดท้ายตามพระราชบัญญัติประถมศึกษากำหนด ได้รับความศึกษาวิชาการเรือนและได้รับการอบรมวิชาการเรือนขั้นต้นเป็นเวลา 3 ถึง 6 เดือน เป็นต้น (ไทยเขมรรวมข่าว, 2 มิถุนายน 2477) แสดงให้เห็นว่าหลักสูตรการศึกษาของสตรีได้เน้นย้ำในเรื่องการแบ่งแยกงานระหว่างชายกับสตรีในสังคมไทย ในสังคมชนบทและสังคมดั้งเดิมนั้นถือกันกว้าง ๆ ว่าชายทำงานหนัก สตรีทำงานเบา ชายทำงานนอกบ้าน สตรีทำงานในบ้าน

โดยเหตุนี้หลักสูตรระดับประถมศึกษาในการศึกษาภาคบังคับยังคงเน้นบทบาทความแตกต่างระหว่างเด็กหญิงและเด็กชายมาก กล่าวคือเด็กหญิงในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-4 เรียนวิชาสุขนิสัย ว่าด้วยเรื่องพยาบาลเบื้องต้น และการเลี้ยงเด็ก ในระดับชั้นประถม 3 เรียนวิชาการเรือน เกี่ยวกับการเย็บปักถักร้อยเบื้องต้นอย่างง่าย ๆ ส่วนาน

ระดับมัธยมหลักสูตร เน้นบทบาทของ เด็กหญิงในการเป็นภรรยา ปรนนิบัติให้กำลังใจสามี
ดูแลบ้านเรือน ทำอาหารเลี้ยงลูก ส่วนเด็กชายเน้นบทบาทของผู้นำในครอบครัวมีความ
สามารถกว่าเด็กหญิง หาเลี้ยงครอบครัวและปกครองครอบครัว กล่าวคือ เด็กหญิงใน
ระดับมัธยมมาให้เรียนวิชา การเรือน อาชีพ ดูแลและจัดบ้านเรือน การเย็บปักถักร้อย
การหุงต้ม การซักฟอก นอกจากนั้น เด็กหญิงในชนบท ยังถูกกำหนดให้เรียนวิชาการเรือน
เพิ่มขึ้นจากเดิม โดยเพิ่มเติมการงานเบ็ดเตล็ด เช่น เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก ปลูกต้นไม้ เป็นต้น
(หจข., (2) สร. 24/1 "หลักสูตรสำหรับชั้นประถมและมัธยมศึกษาหรือประมวลศึกษา
(แผนการหรือโครงการศึกษาของชาติ) ตอนที่ 1, 22 สิงหาคม พ.ศ. 2475-3 เมษายน
พ.ศ. 2480)

หลักสูตรการศึกษาด้านการฝึกอาชีพทั้งหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชนที่จัดเพื่อ
สตรี ส่วนใหญ่มุ่งแต่เฉพาะบทบาทของแม่บ้าน โดยกำหนดให้เลือกวิชาที่เหมาะสมแก่เพศ
และท้องถิ่น วิชาที่เปิดสอนสำหรับสตรี โดยเฉพาะ ได้แก่ การครัว การทอผ้า
ช่างเย็บปักถักร้อย ส่วนวิชาที่เปิดสอนสำหรับชาย ได้แก่ การทำสวน การทำนา
การเลี้ยงสัตว์ ช่างพิมพ์ ช่างไม้ เป็นต้น (หจข., (2) สช. 1/311 "กรมศึกษาธิการมอบสถิติ
และรายงานการศึกษาประจำ พ.ศ. 2476 เพื่อแจกแก่บุคคลและสถานที่ต่าง ๆ ภาคสถิติ
1900 เล่ม ภาครายงาน 3900 เล่ม" 7 ตุลาคม 2479 - 1 มิถุนายน 2480)

แม้ว่าการจัดระบบการศึกษาตามกฎหมาย สตรีมีโอกาสเท่าเทียมชาย แต่ใน
ความเป็นจริงเนื่องด้วยค่านิยมในด้านการแบ่งแยกหน้าที่แบบดั้งเดิมและตายตัว คือ ชายมี
หน้าที่จัดการด้านเศรษฐกิจของครอบครัว โดยอยู่ในฐานะผู้บริหารครอบครัว ส่วนสตรีมี
หน้าที่จัดบริการต่าง ๆ ของครอบครัว ตลอดจนการเลี้ยงดูเด็ก สามารถในกิจการ
บ้านเรือน ทำให้สตรีมีโอกาสน้อยกว่าชายที่เรียนทั้งในระดับการศึกษาขั้นต้นและขั้นสูง ดัง
ข้อมูลจากตารางที่ 4 แสดงถึงสตรีได้รับการศึกษานทุกระดับต่ำกว่าชายทุกระดับ
การศึกษา

ตาราง 4 แสดงถึงสตรีที่ได้รับการศึกษาในทุกระดับต่ำกว่าชาย ในปีพ.ศ.2476-2477

ระดับการศึกษา	พ.ศ.2476		พ.ศ.2477	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
การศึกษาทั่วไป				
ประถม	57.86	42.14	54.96	45.04
มัธยม	76.08	23.92	76.32	23.68
อาชีวศึกษา	92.47	7.53	78.03	21.97
ประกาศนียบัตรการศึกษา (วิชาชีพครู)	97.71	2.73	84.63	15.37
อุดมศึกษา	85.71	14.29	94.12	5.88

(ตารางทำโดยผู้เขียน)

ที่มา: หจข., [2] ศธ.1/311 "กรมศึกษาธิการมอบสถิติและรายงานการศึกษาประจำ

พ.ศ. 2476 เพื่อแจกแก่บุคคลและสถานที่ต่าง ๆ ภาคสถิติ 1900 เล่ม ภาครายงาน

3900 เล่ม (7 ตุลาคม 2479-1 มิถุนายน 2480) และ หจข., [2]ศธ.1/325

"ส่งรายงานสถิติการศึกษาของกระทรวงธรรมการประจำปีพ.ศ.2477 [2 มกราคม 2479

- 2 กันยายน 2480]

การแบ่งชั้นการศึกษาระหว่างสตรีและชายในระยะแรกนั้นมีความแตกต่างกัน คือ สตรีเรียนได้เฉพาะทางชั้นอุดมศึกษาวิสามัญศึกษาชั้นต่ำ คือ การศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครู สตรี แต่ชายเรียนได้ในชั้นอุดมศึกษาวิสามัญชั้นสูง จากสถิติ พ.ศ.2469 พบว่ามีนิสิต เรียนในระดับอุดมศึกษา คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 380 คน แต่ไม่มีนักศึกษา หญิงเลย (The Association of Thai Woman Under Graduates, 1979) เมื่อมีการเปิดโอกาสให้สตรีเข้าเรียนในจุฬาฯ ตั้งแต่ พ.ศ.2471 ต่อเนื่องมาถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ก็ยังมีน้อยกว่าชาย

ตาราง 5 เปรียบเทียบการศึกษาวិชาชีพชั้นสูงของชายและหญิง พ.ศ.2475-2480

วิชาชีพชั้นอุดมศึกษา	ชาย ร้อยละ	หญิง ร้อยละ
แพทยศาสตร์	88.15	11.85
วิทยาศาสตร์	89.47	10.53
วิศวกรรมศาสตร์	100	-
อักษรศาสตร์	54.55	45.45
รวม	81.40	18.60

ตารางจัดทำโดยผู้เขียน

ที่มา : ภาคผนวก ก. จำนวนบัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2471-2528 อ้างถึง
ใน นิสิต ชูโตและคณะ, 2535

เมื่อพิจารณาตารางที่ 5 อย่างละเอียดจะเห็นว่าการศึกษาส่วนใหญ่ของสตรีต่ำกว่าชาย สตรีเรียนจบมหาวิทยาลัยร้อยละ 18.60 ในขณะที่ผู้ชายมีถึงร้อยละ 81.40 ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นแนวทางที่บ่งชี้และเน้นถึงทัศนคติและค่านิยมที่แตกต่างกันระหว่างชายหญิงในสังคมไทย รวมทั้งมีผลกระทบต่อความคิดความเชื่อที่เพศหญิงมีต่อตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะปรากฏให้เห็นในการเลือกสาขาเรียน เมื่อพิจารณาขณะที่นักศึกษาหญิงเข้าเรียนมากเป็นพิเศษ ในตารางที่ 5 ปรากฏว่า อักษรศาสตร์ มีเพศหญิงเรียนร้อยละ 45.45 จากนักศึกษาทั้งหมด

การกำเนิดโรงเรียนการเรือน : การสถาปนารองเรียนสำหรับสตรีตาม
ค่านิยมกระแสหลัก

แม้รัฐจะพยายามจัดรูปแบบการศึกษาในลักษณะที่มุ่งผลิตแม่บ้านที่มีความรู้ดังกล่าวมาแล้ว แต่การเรียนวิชาตามหลักสูตรในโรงเรียนอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้สตรีเป็นแม่ได้ถูกต้องเสมอไป เพราะสตรีเป็นเพศแม่จึงต้องเป็นครูอบรมกุลบุตรกุลธิดาให้เป็นพลเมืองดีในภายภาคหน้า และยังเป็นผู้ให้กำเนิด "พลเมือง" ตามความคาดหวังของรัฐประชาชาติที่เน้นปริมาณและคุณภาพของพลเมือง ผู้นำรุ่นใหม่และปัญญาชนหลายฝ่ายเห็นควรส่งเสริมการศึกษาสำหรับผู้หญิง เพื่อให้มีคุณสมบัติที่จะสามารถตอบสนองความคาดหวังใหม่ดังที่ พล.ต.พระยาอานุกาพิตรภพ ประธานกรรมการการศึกษาวิชาสามัญ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

สำหรับตัวข้าพเจ้าเองมีความเห็นว่า สตรีมีสิ่งต้องแบกภาระ
สำหรับประเทศและชาติบ้านเกิดเมืองมารดรมากทั้งจะเป็นผู้
อำนวยการทรงอยู่ความเจริญและความทรุดทรอมของชาติได้ด้วย
ทั้งนี้เพราะสตรีจะต้องเป็นภริยา จะต้องเป็นมารดา และเป็น
ผู้อบรมสั่งสอนเด็กอันเป็นพลเมืองที่จะเป็นกำลังของประเทศ
ในอนาคต ถ้าภริยาดี สามัญผู้เป็นกำลังของชาติในสาขาต่าง ๆ
ก็ย่อมจะเบาใจ มีต้องเป็นห่วงทางบ้านและจะตั้งในปฏิบัติหน้าที่
ของตนด้วยดี...เมื่อเป็นเช่นนั้น สตรีสมควรจะสำนึกในหน้าที่
เสมอว่า ตนย่อมมีภาระอันหนัก และมีส่วนรับผิดชอบในความ

เจริญของชาติบ้านเกิดเมืองมารดรอย่างยวดยิ่ง ทั้งยังเป็นผู้
 ยังความหวังของประชาชาติด้วย เหตุนี้การศึกษาในหน้าที่
 การบ้านแม่เรือน จึงควรนับว่ามีความสำคัญยิ่งกว่าการศึกษาใด ๆ
 (ไทยเขมรรวมข่าว, 2 มิถุนายน 2477)

โดยเหตุนี้ ประมาณราวเดือนกันยายน 2476 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี(สนั่น
 เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ผู้วาง
 โครงการก่อตั้งโรงเรียนการเรือนและพล.ต.พระยาอานุกาภาพไตรภพ ประธานกรรมการที่
 ปรีกษาโรงเรียนวิสามนัญญา ได้ดำริเพื่อวางแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับสตรีที่จะ
 สามารถสนองความคาดหวังใหม่ดังความตอนหนึ่งว่า

การศึกษาของสตรีของเราเวลานี้เรียนเยี่ยงชายกันมาก แต่สตรี
 นั้นธรรมชาติมิได้สร้างมาสำหรับให้ประกอบอาชีพ เพราะสตรี
 อดทนมากมีสังขารอ่อนแอและเป็นเพศอ่อนแอ การใช้กำลังกาย
 และความคิดอย่างหนัก อาจเป็นเหตุให้วาระเศร้าหมองเป็น
 ที่น่าเสียดาย สตรีนั้นธรรมชาติสร้างมาสำหรับให้ทำการอยู่กับ
 บ้านกับเรือน หรือช่วยแบ่งงานการทางบ้าน สำหรับเป็น
 ภริยาและสำหรับมารดาของประชาชาติ ... น่าจะถึงเวลาอัน
 ควรแล้วที่เราจะต้องคิดวางหลักการศึกษาของสตรีให้เหมาะกับ
 ลักษณะตามที่ธรรมชาติอำนวย

(ไทยเขมรรวมข่าว, 2 มิถุนายน พ.ศ.2477)

ในขั้นต้น รัฐจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการการประกอบด้วย

พล.ต.พระยาอานุกาพิตรภพ เป็นประธานกรรมการ

นายนาค เทพหัสดิน ณ.อยุธยา กรรมการ

นายเนตร พูนวิวัฒน์ "

น.ส.ใจไล เทพหัสดิน ณ.อยุธยา "

น.ส.สวาท ชธรรมสรโรจน์ "

นางวาด วายวานนท์ (อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยา)"

ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดสตรีเพื่อให้เป็นแม่เรือนที่ดีขึ้นที่โรงเรียนสตรีวิทยา พล.ต.พระยาอานุกาพิตรภพ ประธานกรรมการ ได้กล่าวถึงเหตุผลที่มีการเลือกสรรสตรีเป็นกรรมการด้วยนั้น เพราะว่าโรงเรียนนี้มีความสำคัญยิ่งสำหรับสตรี

ต่อมาเมื่อ พระสารสาสน์ประพันธ์เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2477-2478) เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาสำหรับหญิงดังกล่าว จึงได้ดำเนินการตามความมุ่งหมายเดิมจัดตั้ง "โรงเรียนมัธยมวิสามัญการเรือน" ขึ้นเป็นโรงเรียนการเรือนแห่งแรกของประเทศไทย สังกัดกองอาชีพศึกษา กรมวิชาการ เปิดดำเนินการครั้งแรก เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2477 ที่วังกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ โดยโอนโรงเรียนการครัวเข้ามารวมอยู่ด้วย

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญการเรือน มีดังต่อไปนี้ ประการแรก เพื่อมุ่งหวังให้สถาบันนี้เจริญรุ่งเรืองและผลิตกุลสตรีที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติแม่บ้านแม่เรือนที่ดี (วิทยาลัยครูสวนดุสิต, 2527 : 21) ประการที่สอง เพื่อมุ่งอบรมสตรีให้เป็นมารดาเพื่อสร้างสยามใหม่ กระทรวงธรรมการมีความเห็นว่าการจะปลูกฝังให้ประชาชนชาวสยามเป็นพลเมืองดีโดยลักษณะอันเหมาะสมกับกาลสมัย น่าจะได้ตั้งต้นด้วยการวางรากฐานการอบรมวิชาแม่บ้านแม่เรือน เมื่อผู้สำเร็จเป็นครูในเรื่องแม่บ้านแม่เรือนจะเป็นสตรีที่สมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะสมควรเป็นมารดาของผู้ที่จะกำเนิด หรือเป็นสตรีที่ปฏิบัติหน้าที่ของสตรีครบถ้วน

โดยเหตุที่โรงเรียนมัธยมวิสามัญการเรือนจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นโรงเรียนสำหรับอบรมมารดา และเพื่อผลิตครูที่มีความรู้ในเรื่องแม่บ้านแม่เรือนเพื่อมาชี้สอนและเผยแพร่ความรู้ไปยังภูมิภาค ดังนั้นวิชาที่เปิดสอนในหลักสูตรการเรือนสมัยนั้นต้องเรียนกันทั้งวิชา

สามัญและวิชาแม่บ้านการเรือน วิชาสามัญก็ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ทั่วไป ฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม การสมาคม เป็นต้น สำหรับวิชาแม่บ้านแม่เรือน วิชาที่สอนโดยส่วนใหญ่เป็นวิชาสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการเป็นแม่บ้านที่ดี อาทิ วิชาการฝีมือ การครัว การเรือน เศรษฐกิจในบ้าน มาตุเวชวิทยา (หัดอาบน้ำเด็ก, หัดอุ้มเด็ก) วิชาพยาบาล นอกจากนี้ยังมีวิชาอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับแม่บ้านแม่เรือนอีกหลายสาขา เช่น วิชาการสมาคม วิชาวาดเขียน เป็นต้น

บุคคลากรในระยะแรกของโรงเรียนล้วนเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญด้านการเรือน โดยไม่ได้เน้นว่าครูจะต้องมีปริญญา แต่ให้ความสำคัญแก่ผู้มีประสบการณ์สาขาวิชาการเรือน จากที่ต่าง ๆ เช่น อาจารย์สายใจ ศิริวงศ์ ณ.อยุธยา จำหลวงสมเด็จฯเจ้าฟ้า วไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร จากวังสระปทุมมาสอนวิชาวาดเขียน และการฝีมือ ครูอารีย์ ชังคมานนท์ จำหลวงจากวังสุนันทา มาสอนวิชาร้อยมาลัย ม.ล.จวี ทินกร และม.จ.หญิงสุมนิ์นงเยาว์ ดิศกุล จากวังบางขุนพรหม มาสอนวิชาตัดเย็บเสื้อผ้า คุณหญิงอนุรัถย์ราชมณเฑียร (ท่านผู้หญิงพัวอนุรัถย์ราชมณเฑียร) มาสอนวิชามาตุเวชวิทยา เป็นต้น

ประเภทของนักเรียนการเรือนแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ประเภทที่หนึ่ง เป็นนักเรียนที่สำเร็จม.4 ตามแผนการศึกษาเดิมมาเรียนหลักสูตรมัธยมศึกษาการเรือน 4 ปี มีทั้งแผนกกลางวันและแผนกกินนอน ปีแรกมีนักเรียนประเภทนี้สอบเข้ามาเพียง 18 คน ประเภทที่สอง เป็นนักเรียนครูที่จังหวัดต่าง ๆ ส่งเข้ามาอบรมตามหลักสูตรพิเศษ โดยใช้เวลา 1 ปี เพราะว่าการทรงพระชนมการมีนโยบายที่จะขยายการศึกษาประเภทนี้ออกไปตามหัวเมือง จึงให้สตรีตามหัวเมืองให้เข้ามารับการศึกษาศึกษาตามหลักสูตร เพื่อให้ นักเรียนที่ส่งมาจากต่างจังหวัดได้รับรู้ในวิชาการเรือน นำไปเผยแพร่ถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนหญิงในจังหวัดของตน จำนวนนักเรียนประเภทนี้มี 48 คน และโอนนักเรียนการครัวจากโรงเรียนศึกษานารีอีก 9 คน มาอบรมที่นี้ด้วย

อัตราค่าเล่าเรียนสำหรับนักเรียนประจำเก็บ 150 บาทต่อปี โดยแบ่งเก็บเป็น 3 ภาค สำหรับนักเรียนเข้าไปเย็นกลับเก็บปีละ 20 บาท แผนกกินนอนเก็บเดือนละ 15 บาท เมื่อพิจารณาจากค่าเล่าเรียนที่โรงเรียนมัธยมวิสามัญการเรือนเก็บนั้น จะพบว่าค่าเล่าเรียนค่อนข้างสูง ดังนั้นนักเรียนส่วนมากจึงมาจากครอบครัวที่มีฐานะดี

หากพิจารณาถึงความคาดหวังและค่านิยมของนักเรียนสตรีที่มีต่อโรงเรียนการเรือน จะพบว่า เข้าเรียนเพราะผู้ปกครองต้องการให้บุตรสาวมีคุณสมบัติเป็นแม่เรือนที่ดี นักเรียนที่จบการศึกษาในรุ่นแรก ๆ ส่วนใหญ่เมื่อจบออกไปจะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่าที่จะไปประกอบอาชีพ ดังที่ อาจารย์คุณหญิงไสววงศ์ ทองเจือ กล่าวไว้

...แต่การตั้งโรงเรียนการเรือน เป็นความคิดที่ดี นักเรียนรุ่นแรก ๆ ที่จบออกไปก็ได้ดี ส่วนพวกที่จังหวัดสงขลา เพราะได้ทุนจังหวัดละคนสองคน พวกนี้จบไป บางคนก็ได้สมรสกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ จนได้เป็นภรรยาผู้ว่าราชการจังหวัด...

(วิทยาลัยครูสวนดุสิต, 2527 : 25)

ต่อมาโรงเรียนการช่างสตรีประเภทนี้ได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ในปี พ.ศ.2479 รัฐก็ได้ดำเนินการจัดการการศึกษาสำหรับสตรีที่มีส่วนส่งเสริมนโยบายที่มุ่งผลิตแม่บ้านที่ดี โดยขยายโรงเรียนการเรือนออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ระยะแรกเปิดสอนที่จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดสงขลา ต่อมาได้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญการเรือนเพิ่มขึ้นอีก 2 แห่ง ที่จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดแพร่

นอกจากนี้โรงเรียนเอกชนที่โด่งดังแห่งหนึ่ง คือ โรงเรียนภาณุทัต ซึ่งอยู่ภายใต้การอำนวยการสอนของอาจารย์เยื้อน ภาณุทัต ผู้เชี่ยวชาญทางศิลปหัตถกรรมสำหรับสตรีในสาขาต่าง ๆ โรงเรียนนี้ก็ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2478 จุดประสงค์ของการตั้งโรงเรียนนี้ขึ้นมาเน้นต้องการสอนวิชาการช่างสตรีเป็นหลัก และดำเนินการสอนมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งเลิกไปในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง โรงเรียนนี้ระยะอยู่ที่หลังตึกแถวสี่แยกเสาชิงช้า ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่วังบูรพาโดยเปิดสอน 5 แผนกคือ

1. แผนกการช่างสตรีเวลาเช้า
2. แผนกอนุบาล
3. แผนกหนังสือ ตั้งแต่ชั้นต้นถึงมัธยมปลาย
4. แผนกการช่างสตรีเวลาค่ำ
5. แผนกกวาดวิชา

(สาวิตรี เจริญพงศ์, 2537: 104)

การประกอบอาชีพของสตรี

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นสมัยใหม่ และการพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะเป็นการบ่งบอกถึงการมีสิทธิที่เท่าเทียมกับชาย แต่ในความเป็นจริงการปฏิบัติต่อแรงงานสตรีในตลาดแรงงานยังมีข้อจำกัดบางประการ ดังปรากฏว่าในระยะนั้นเองได้มีการเรียกร้องความเท่าเทียมกันในโอกาสที่จะประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกอบอาชีพของสตรีในตำแหน่งงานที่เป็นที่ยอมรับเฉพาะผู้ชาย เรื่องการเมือง ตลอดจนปัญหาต่าง ๆ ที่สตรีกำลังเผชิญอยู่ในอาชีพการงาน สิ่งเหล่านี้เป็นหัวข้อหลักที่ทางหนังสือพิมพ์หญิงไทย ได้ให้ความสนใจพิมพ์ออกเผยแพร่

แต่เพราะเหตุไรในเหตุการณ์บางอย่างผู้หญิงจึงไม่แสดงความมานะให้ประจักษ์แก่ตาโลก เช่นอาชีพะโดยชอบธรรม ก็เพราะว่าอาชีพของผู้หญิงผู้ชายบางจำพวกยังไม่เห็นด้วย ความไม่เห็นด้วยของผู้ชายในจำพวกนี้แหละ ทำให้เกิดมีเสียงแปร่ง ๆ ขึ้น... เพราะฉะนั้นถ้าบุคคลใดรู้จักนิสัยของมนุษยโลกแล้ว การหวั่นไหว การเอาใจใส่ก็คงจะไม่เกิดแก่คำครหานินทา เช่น เกี่ยวกับสิทธิของหญิงเช่นอาชีพโดยชอบธรรม แม้จะเกิดการบางอย่างที่หมิ่นต่อคำนิทาก็ดี หญิงก็ไม่ควรจะไหวหวั่นหรือเก็บมาเอาใจใส่ เพราะสิ่งใดที่เราทำด้วยใจบริสุทธิ์ ไม่คิดศีลธรรมกัญหมายก็ดี ย่อมเป็นสิ่งที่ถูกทั้งสิ้น... จึงพยายามก้าวหน้าในสิทธิกับอาชีพที่ไม่คิดศีลธรรมเพื่อความเจริญของตนของอารยะประเทศที่เจริญรุ่งเรืองเถิด !

(หญิงไทย, 20 สิงหาคม 2475)

นอกจากนี้โอกาสการจ้างงานของสตรีก็ไม่เท่าเทียมกับผู้ชาย หากพิจารณาโอกาสของสตรีในการรับราชการพบว่าสตรียังไม่มีสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชายในตำแหน่งที่ราชการบางตำแหน่ง ดังปรากฏว่า เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2479 คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเพื่อวางระเบียบในเรื่องสตรีสมัครรับราชการว่า "ให้เจ้ากระทรวงพิจารณาว่าตำแหน่งใดจะเหมาะแก่การบรรจุสตรีหรือไม่ ถ้าเห็นว่าตำแหน่งใดไม่เหมาะแก่สตรี

และบรรจุเข้ารับตำแหน่งนั้น ๆ จะเป็นการไม่อำนวยความสะดวกหรือเสียหายแก่ราชการ
แล้วก็ไม่ควรรับสมัครเข้ารับราชการ" (หจข., สร.0701.3/2 "คำสั่งคณะรัฐมนตรี พ.ศ.
2476-2479") โดยเฉพาะตำแหน่งที่จะต้องทำงานด้วยความลำบากตรากตรำ และ
เป็นการฝ่าอันตรายอย่างเป็นเนืองนิจ

งานทางนองเดียวกันอาชีพบางอย่างถูกมองว่าต้องอาศัยความเป็นเพศที่แข็งแรง
อาชีพเหล่านี้มักถูกคาดหวังให้เป็นอาชีพของผู้ชาย อาทิ ผู้พิพากษา และอัยการซึ่งถือว่าเป็นงาน
เสี่ยงอันตรายและต้องทำด้วยความบากบั่น ดังที่ อธิบดีกรมอัยการได้ให้เหตุผล
การพิจารณาไม่รับน.ส.ทิพย์ อินทรเทศ ซึ่งสอบไล่ได้ปริญญาตรีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และการเมือง เข้าสอบคัดเลือกฝึกหัดราชการในกรมอัยการและเพื่อบรรจุเป็นอัยการผู้ช่วย
ในส่วนภูมิภาค ความว่า "สตรีอาจจะปฏิบัติราชการในส่วนภูมิภาคไม่ได้สะดวกเพราะ
การทำงานของพนักงานอัยการเป็นการทำงานที่ต้องทำด้วยความบากบั่น และนอกจากนั้นอาจ
เป็นได้ว่าสตรีต้องหยุดการทำงานในบางโอกาสซึ่งไม่มีแก่ฝ่ายบุรุษ" (หจข., มท.2.2/32
"หลักเกณฑ์การบรรจุสตรีเข้ารับราชการ" พ.ศ.2479)

และดังปรากฏในการพิจารณาหลักเกณฑ์การรับสมัครสตรีเข้ารับราชการของ
กรมมหาดไทยว่า "ที่ประชุมกรมมหาดไทยได้พิจารณาแล้ว มีความเห็นว่า ตำแหน่งราชการ
ของกรมมหาดไทยนั้น โดยปกติส่วนแต่เป็นตำแหน่งที่มีบทบาทที่จะต้องมีการตรากตรำ
ออกตรวจราชการท้องที่ และเกี่ยวกับการปราบปรามโจรผู้ร้ายแทบทั้งสิ้นหรือมีขณะนั้นก็ต้อง
เคยได้ผ่านตำแหน่งที่มีหน้าที่ตรากตรำมาก่อนแล้ว ฉะนั้นตำแหน่งที่เห็นว่าไม่ตรากตรำพอที่
สตรีจะเข้ารับบรรจุได้ก็มีตำแหน่ง ประจำแผนกและเสมียนในส่วนราชการกลางกับจำจังหวัด
ซึ่งมีหน้าที่เป็นหัวหน้าเสมียนในจังหวัดนั้น ๆ ส่วนนอกจากนี้ เช่น ตำแหน่งข้าหลวงตรวจการ
หรือผู้ช่วยข้าหลวงตรวจการก็เป็นตำแหน่งที่จะต้องตรากตรำออกตรวจราชการท้องที่ ไม่
สมควรที่จะรับสตรีเข้าบรรจุในตำแหน่งเหล่านี้" (หจข., มท.2.2/32 "หลักเกณฑ์การ
บรรจุสตรีเข้ารับราชการ พ.ศ.2479")

ตามที่ได้อธิบายมานี้ สะท้อนถึงผลของการแบ่งแยกในการประกอบอาชีพ ในด้าน
การให้ความสำคัญต่อความก้าวหน้าและความมั่นคงในหน้าที่การงานของผู้หญิงที่ทำงานเป็น
ข้าราชการมีน้อยกว่าข้าราชการชาย ซึ่งสืบเนื่องมาจากสตรียังไม่อยู่ในฐานะที่ต้องรับผิดชอบ
ทางเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างออกหน้าออกตา เพียงแต่เป็นฝ่ายเสริมฐานะทางเศรษฐกิจ

แก่ครอบครัวที่ตีขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะสตรีที่เป็นข้าราชการถึงแม้สตรีต้องออกไปทำงานนอกบ้านแต่สังคมก็ยังเรียกร้องหรือกำหนดให้ภาระความรับผิดชอบภายในบ้านเป็นของสตรีอยู่เช่นเดิม หรือการกล่าวอ้างว่าเมื่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านแล้วลูกจะหาใครเลี้ยง โดยเฉพาะหน้าที่ของสตรีคือดูแลครอบครัว เป็นผู้ที่ชอบรมสั่งสอนลูก สิ่งเหล่านี้ทำให้สตรีที่แต่งงานแล้วและทำงานด้วยต้องแบกภาระเพิ่มขึ้น โอกาสที่จะทุ่มเทให้กับการทำงานอาชีพเพียงอย่างเดียวมีน้อยลงไป

ทั้งค่านิยมเกี่ยวกับการแบ่งหน้าที่ทางสังคม และภาระหน้าที่เพิ่มขึ้นในกรณีสตรีที่แต่งงานแล้วน่าจะ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ลักษณะของข้าราชการชายและหญิงแตกต่างกันทั้งในด้านการศึกษาและตำแหน่งหน้าที่ในระดับสูงตามที่ปรากฏในระบบราชการ

สมาคมสตรีไทยแห่งกรุงสยาม : การผสมผสานของแนวความคิดสองกระแสที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย

อาจกล่าวได้ว่า การจัดตั้งสมาคมสตรีไทยแห่งกรุงสยาม เป็นตัวอย่างของการรวมตัวกันของความคิด 2 กระแสที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว กระแสแรกเป็นกระแสความก้าวหน้าคือ การเรียกร้องความเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชายที่เกิดขึ้นในกลุ่มสตรีที่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาาระบบใหม่ นับตั้งแต่ช่วงปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นต้นมา ส่วนอีกกระแสหนึ่งคือ กระแสความคิดหลักของสังคม แนวความคิดของกระแสดังกล่าวคือความคาดหวังของสังคมต้องการให้สตรีจำกัดขอบเขตบทบาทและงานอยู่เฉพาะภายในบ้าน นั่นก็คือ การเป็นเมียและแม่ ความคาดหวังของสังคมต่อสตรีนี้เป็นความคิดที่ต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา

สมาคมสตรีไทยแห่งกรุงสยาม จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2475 มีนางละม้าย บุญยธรรมิก เป็นผู้ริเริ่มตั้งสมาคมขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางประสานความคิด และเป็นแหล่งกลางของการพบปะซึ่งกันและกันในรูปองค์กรแบบนานาอารยประเทศร่วมกลุ่มสตรีต่างอาชีพเข้าด้วยกัน นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การแสดงบทบาทของสตรีไทยให้ปรากฏในวงสังคมยุคประชาธิปไตย และการรวมตัวของสตรีไทยในการจัดตั้งสมาคมคือ

ไว้วางพื้นฐานในการสร้างความเจริญให้แก่สตรีไทย วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งมีอยู่ 6 ข้อ คือ

- ก. อบรมให้สตรีรู้จักการอนามัย เลี้ยงบุตร ป้องกันทารก
ให้พ้นอันตรายอบรมบุตรให้เป็นคนดี
 - ข. บำรุงวิชาแม่บ้าน
 - ค. แลกเปลี่ยนความรู้
 - ง. อบรมให้มีความประพฤติและศีลธรรมอันดี เสริมสมานความสามัคคี
 - จ. ช่วยสมาชิกที่ไม่มีงานทำทุกพลภาพ
 - ง. ช่วยเหลือการมาปนกิจของสมาชิก
- (สมาคมสตรีไทย, 2523 : 5-10)

จากวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งดังกล่าวสะท้อนให้เห็นแนวคิดของกลุ่มสตรีหัวก้าวหน้า
หน้ายุคแรกที่เรียกร้องเพียงสิทธิและความเสมอภาค การเรียกร้องดังกล่าวยังติดอยู่กับ
สังคมปิตาธิปไตย คือ การยอมรับ "เงื่อนไขของความเป็นหญิง" ตามที่สังคมคาดหวัง
นอกจากนั้นข้อเขียนของหนังสือพิมพ์หญิงไทย ซึ่งตีพิมพ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.
2475 มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในสมัยนี้ คงสะท้อนให้เห็นถึงภาพรวมแนวคิด
สตรีหัวก้าวหน้าที่มีต่อการจัดตั้งสมาคมดังกล่าว อย่างชัดเจนว่า

...ในการสร้างสมาคมสำหรับผู้หญิงนี้ควรจะเป็นไป โดยความสามัคคี
ในขั้นแรกสมาคมควรอบรมนิสัยของผู้หญิงให้รู้จักใช้เหตุผล อบรม
ผู้หญิงให้รู้จักใช้ความเจริญแบบใหม่ ในขั้นที่สอง คือ การอบรมผู้หญิง
ให้ตระหนักถึงการเป็นแม่บ้านและการปกครองบ้าน โดยให้ผู้หญิงรู้ว่
การบ้านเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำผู้หญิงไปสู่การเมือง
(หญิงไทย, 23 พฤศจิกายน 2475)

คณะผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมสตรีไทยแห่งกรุงสยามมีจำนวนทั้งสิ้น 38 คนและเป็นกลุ่มสตรีที่มีงานอาชีพเกี่ยวข้องกับชีวิตบทบาทในครอบครัวของสตรีเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในเรื่องการให้กำเนิดบุตรแม้ว่าบางคนจะเป็นเจ้าของกิจการร้านค้าหรือบริษัทก็ตามแต่ก็เป็นกิจการที่สามารถจะดำรงอยู่ได้ด้วยความสามารถและความรู้ของตนเอง หรืออีกนัยหนึ่งเป็นกลุ่มสตรีชนชั้นกลางที่ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ ถึงอย่างไรก็ตาม เป็นสิ่งที่น่าคิดว่าองค์กรสตรีในแนวนี้ไม่ปรากฏมีสตรีชั้นสูงเข้าร่วมกิจกรรมเท่าที่ควร คุณแรม พรหมมบล บุญยประสบอุปนายกคนแรกของสมาคมได้อธิบายถึงปัญหาที่ไม่มีผู้หญิงชั้นสูงในยุคนั้นมาร่วมก่อตั้งสมาคมสตรีไทยว่า "ท่านไม่เอาด้วยไม่ซาแอนดีท่านรับปากว่าจะสนับสนุนอย่างไม่เปิดเผยท่านเห็นด้วยว่าระยะเวลาที่ผู้หญิงร่วมกลุ่มกันนั้น เหมาะแก่กาลสมัย แต่ท่านไม่ออกมาในฐานะภรรยาผู้หลักผู้ใหญ่นับบ้านเมืองไม่ซาเพราะท่านยังฝังหัวอยู่ในความคิดเก่า แต่ท่านคิดว่าถ้าออกมาแล้วสามีอาจจะได้รับการล้อเลียน หรือได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ทางเสื่อมเสียคล้าย ๆ กับว่าภรรยาต้องออกมาเข้าสังคมนอกบ้าน อาจจะเนื่องจากไม่มีความสุขในบ้านหรือประพุดดีสีหน้าเกินไป" (สมาคมสตรีไทย, 2523 : 10)

ผลงานของกลุ่มสมาคมสตรีไทยในช่วงนั้นก็ว่าได้แก่ การแนะนำวิธีประกอบอาหาร การช่วยเหลืองานให้สมาชิกทำ สงเคราะห์คนยากไร้ และการฉาบฉวย จากการทำงานของกลุ่มผู้หญิงในช่วงแรกซึ่งเริ่มต้นรูปแบบกลุ่มอย่างเรียบง่ายนี้ ก็นับว่าได้รับความสนใจจากสตรีในเขตเมืองพอสมควร แม้บทบาทส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปกิจกรรมการสงเคราะห์ แต่ก็เท่าที่ทำได้จึงให้สตรีได้เข้ามาฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม ได้รับรู้ปัญหาสังคม รู้ปัญหาที่สตรีได้รับที่ละเอียดละน้อย ทำให้เป็นจุดเริ่มต้นที่จะเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการพัฒนาสตรีในวงกว้างต่อมา

กล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่ช่วงปลายสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองดังกล่าวก่อให้เกิดอย่างผลกระทบต่อเนื่อง รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อฐานะและบทบาทของสตรีก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย นอกจากนี้ความคาดหวังของสังคมต่อผู้หญิงยุคใหม่ก็ยังได้รับอิทธิพลจากแนวความคิด 2 กระแสที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยขณะนั้น แนวความคิดแรกคือ กระแสความคิดเรื่องความก้าวหน้าทำให้สตรีไทยกลุ่มหนึ่งที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเกิดความตื่นตัว กล่าวคือ การตื่นตัวทางความคิดในเรื่องสิทธิเสรีภาพ

ความเสมอภาค การออกมาบิณฑบาตในทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือในงานอาชีพ จึงเกิดมีกลุ่มสตรีหัวก้าวหน้า เริ่มเรียกร้องสิทธิสตรีและได้แสดงความคิดเห็นออกมาในรูปสื่อทางหนังสือพิมพ์ ซึ่งข้อเรียกร้องของกลุ่มนี้คือ สตรีควรจะมีโอกาสเท่าเทียมกับผู้ชายในอันที่จะได้รับการศึกษา ความเสมอภาคทางกฎหมายที่สตรียังเป็นรองชายอยู่มาก เป็นต้น การตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้ง เช่นเดียวกับชาย และการสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมการเมือง ส่วนอีกแนวความคิดคือ กระแสความคิดความหวังที่มีมาตลอดในสังคมไทย ได้แก่ กระแสความคาดหวังของสังคมเกี่ยวกับสตรี ที่ต้องการให้สตรีมีบทบาทและฐานะในการเป็นแม่และเมีย ด้วยความคาดหวังเช่นนี้ทำให้รัฐและปัญญาชนของรัฐต้องอาศัยแรงสนับสนุนจากอุดมการณ์ซึ่งหล่อหลอมว่าผู้หญิงเหมาะจะเป็นแม่และเมียโดยธรรมชาติ การทำงานนอกบ้านมีแต่จะเป็นผลเสียต่อสมดุลงานในครอบครัวและในสังคม

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาการจัดตั้งสมาคมสตรีไทยแห่งกรุงสยามในปี พ.ศ. 2475 อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นตัวอย่างอันเด่นชัดของการรวมตัวกันของแนวความคิดทั้ง 2 กระแสที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยขณะนั้น